

Archeologische prospectie met ingreep in de bodem

Gent, Maagdestraat

Titel

Archeologisch prospectie met ingreep in de bodem Gent, Maagdestraat 14-16

Kadaster

Afdeling 16, Sectie F, Perceel: 1775d

Auteur

Robrecht Vanoverbeke en Niels Janssens

Opdrachtgever

Cisterciënzerzusters van Gent vzw

Kortrijksesteenweg 1028

9000 Gent

Projectnummer

2015-226

Plaats en datum

Gent, december 2017

Reeks en nummer

BAAC Vlaanderen Rapport 722

ISSN 2033-6896

© BAAC Vlaanderen bvba. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook.

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Huidige en toekomstige situatie	3
3	Bureauonderzoek	8
3.1.	Landschappelijke en bodemkundige situering	8
3.2.	Historiek van de site en cartografische bronnen	11
3.2.1.	<i>Stadsverdediging</i>	11
3.2.2.	<i>Het Ser Raes-gerechte</i>	14
3.2.3.	<i>Klooster van de Clarissen-Urbanisten</i>	16
3.2.4.	<i>Cartografie</i>	18
3.3.	Archeologische verwachting.....	28
3.4.	Toekomstige bodemingrepen	28
3.5.	Beantwoorden onderzoeksvragen bureauonderzoek.....	30
3.6.	Advies Prospectie	31
4	Prospectie	33
4.1.	Methode.....	33
4.2.	Resultaten	35
4.3.	Vondstmateriaal (Niels Janssens)	40
4.4.	Interpretatie	44
4.5.	Beantwoording onderzoeksvragen Bijzondere Voorwaarden.....	47
4.6.	Besluit	48
5	Bibliografie	49
6	Bijlages	51
6.1.	Lijsten	51
6.1.1.	<i>Sporelijst</i>	51
6.1.2.	<i>Vondstenlijst</i>	51
6.1.3.	<i>Fotolijst</i>	51
6.2.	Kaartmateriaal	51
6.2.1.	<i>Overzicht werkputten</i>	51
6.2.2.	<i>Detail werkputten 1.1 – 1.2 – 1.3</i>	51
6.2.3.	<i>Detail werkputten 3 en 4</i>	51
6.3.	Digitale versie van het rapport, de bijlagen en het fotomateriaal	51

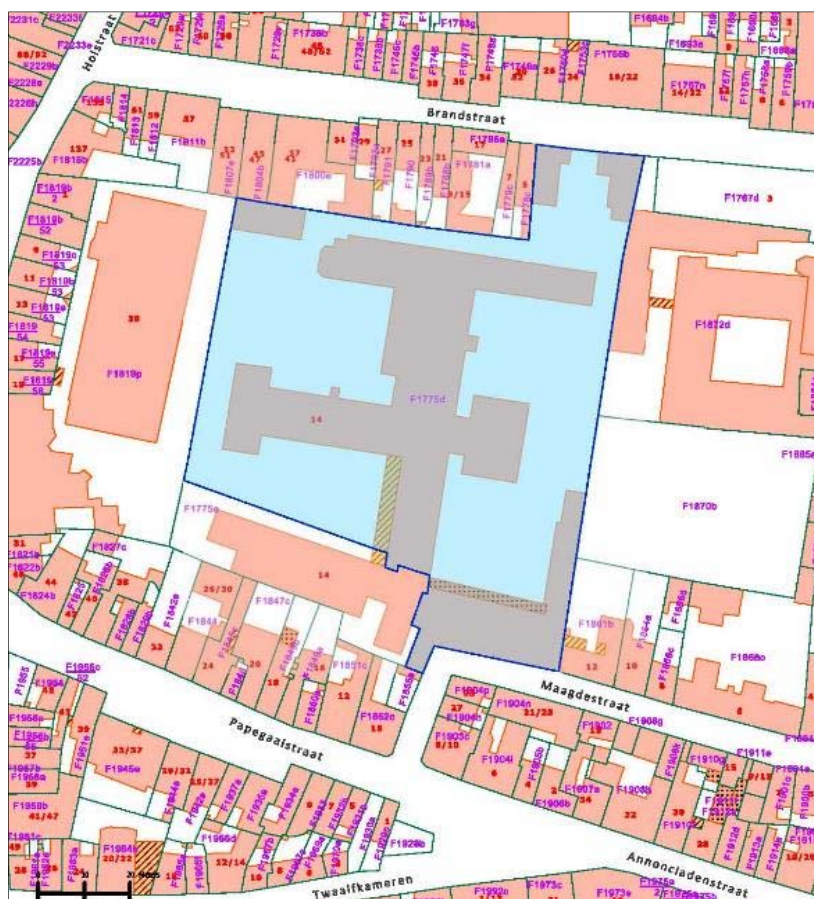
Technische fiche

Naam site:	Maagdestraat 14-16, Gent.
Onderzoek:	Archeologische prospectie
Ligging:	Gent, Oost-Vlaanderen
Kadaster:	Afdeling 15, Sectie F, Perceel 1775d
Opdrachtgever:	Cisterciënzerzusters van Gent vzw
Uitvoerder:	BAAC Vlaanderen bvba
Projectcode BAAC:	2015-226
Projectleiding:	Robrecht Vanoverbeke
Vergunningsnummer:	2017/072
Vergunninghouder:	Robrecht Vanoverbeke
Terreinwerk:	Robrecht Vanoverbeke en Jasper Billemont
Verwerking:	Robrecht Vanoverbeke, Jasper Billemont en Niels Janssens
Trajectbegeleiding:	Dienst Stadsarcheologie Gent
Bewaarplaats archief:	BAAC Vlaanderen bvba (tijdelijk)
Grootte projectgebied:	7380m ²
Grootte onderzochte oppervlakte:	ca. 80m ²
Termijn:	Veldwerk: 2 dagen Uitwerking: 5 dagen
Bijzondere voorwaarden:	Opgesteld door Agentschap Onroerend Erfgoed
Verwachtingen BVW:	Het plangebied situeert zich net buiten de 12 ^{de} eeuwse stadsomwalling in een zone die zeker vanaf de 14 ^{de} eeuw middeleeuwse bewoning gekend heeft. Ter hoogte van de bestaande volumes kan een zekere graad van verstoring verwacht worden

waarop zich archeologische waarden bevinden verplicht deze waarden te behoeden en beschermen voor beschadiging en vernieling. In het licht van de bestaande wetgeving heeft de opdrachtgever beslist, in samenspraak met het Agentschap Onroerend Erfgoed, eventuele belangrijke archeologische waarden te onderzoeken voorafgaande aan nieuwbouwwerken. Dit kan door behoud *in situ*, als de waarden ingepast kunnen worden in de plannen, of *ex situ*, wanneer de waarden onomkeerbaar vernietigd worden door de geplande werkzaamheden.

Figuur 2: De huidige kadastrale situatie op en rond de onderzoekslocatie.¹

Het onderhavig bureauonderzoek werd uitgevoerd door Robrecht Vanoverbeke, die tevens projectverantwoordelijke en veldwerkleider was. De prospectie werd uitgevoerd door Jasper Billemont en Robrecht Vanoverbeke. Contactpersoon bij de bevoegde overheid, Agentschap Onroerend Erfgoed provincie Oost-Vlaanderen, is Nancy Lemay. Bij de opdrachtgever, Cisterciënzerzusters van Gent, is dit Zuster Beatrijs. De trajectbegeleiding is in handen van de Dienst Stadsarcheologie Gent.

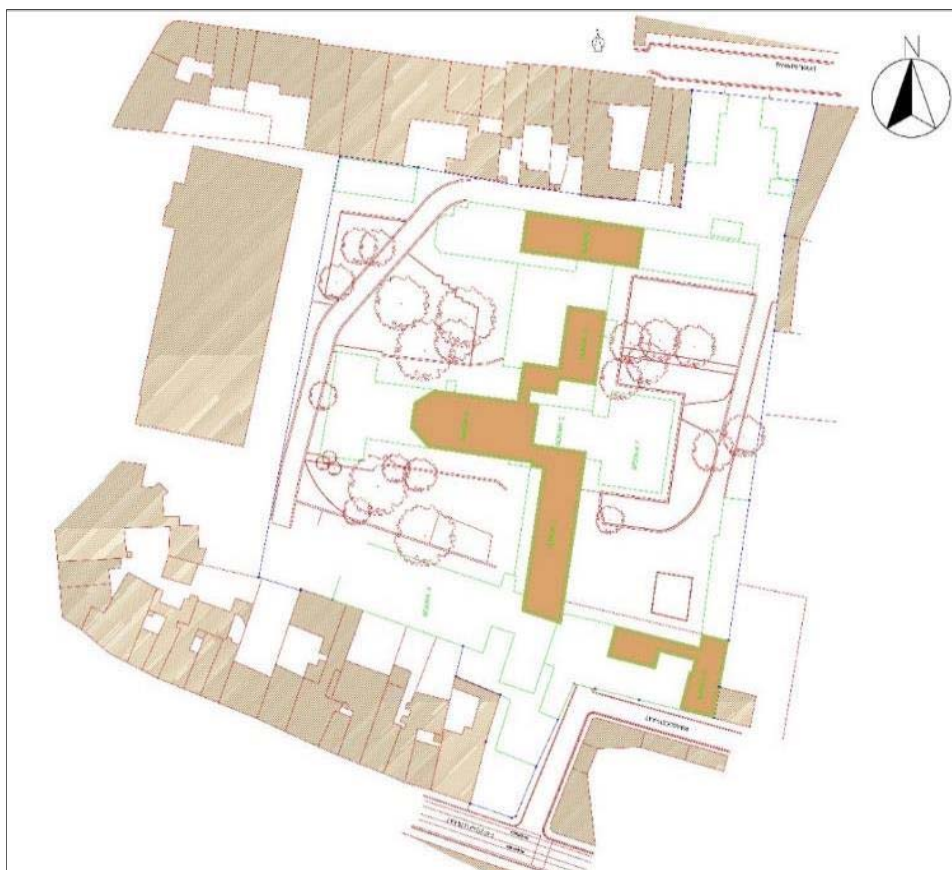
Na dit inleidende hoofdstuk volgt het effectieve bureauonderzoek, met de gekende bodemkundige, historische, cartografische en archeologische gegevens betreffende het onderzoeksgebied en haar omgeving. Vervolgens wordt stilgestaan bij de huidige en toekomstige versterking van het terrein.

Hieruit volgen een archeologische verwachting en advies voor een archeologische prospectie door middel van proefputten en/of -sleuven.

¹ FOD Financiën, CadGis.

2 Huidige en toekomstige situatie²

Binnen het onderzoeksterrein, met een oppervlakte van ca. 7.380 m², bevindt zich momenteel het rusthuis Sint Jozef van WZC De Refuge dat door de Cisterciënzerzusters van Gent wordt beheerd. Het volledig omsloten binnengebied is toegankelijk via een (onder)doorgang aan de Maagdestraat in het zuiden en de Brandstraat in het noorden. De huidige bebouwing bestaat op heden hoofdzakelijk uit bouwvolumes met drie bouwlagen waarvan het uiterlijk in de jaren '60 van vorige eeuw werd bepaald. Deze gebouwen staan voornamelijk centraal op het terrein en zijn rondom een 19de eeuwse kapel gebouwd.

Figuur 3: Huidige situatie binnen het plangebied: in groen omlind de huidige bovengrondse bebouwing, in bruin de huidige keldervolumes.³

Binnen het geplande bouwproject worden alle bestaande panden, m.u.v. de kapel en elektriciteitscabine, volledig gesloopt om plaats te maken voor enkele nieuwbouwvolumes. In totaal worden 31 nieuwe wooneenheden voorzien: 23 één-slaapkamerentiteiten met een oppervlakte van elk ca. 63 m², 7 twee-slaapkamerentiteiten van elk ca. 73 m² en één woonentiteit voor de huisbewaarder.

Langs de Maagdestraat en Brandstraat zal dit in de vorm zijn van assistentieappartementen bestaande uit drie bouwlagen met een plat dak. Het nieuwbouwvolume aan de Maagdestraat heeft een totale straatbreedte van ca. 28 m en een bouwdiepte van ca. 10 m. Aan de Brandstraat worden de nieuwe appartementen tot tegen de westelijke perceelsgrens voorzien met een bouwdiepte van ca. 30 m over twee bouwlagen. De derde bouwlaag heeft een bouwdiepte van ca. 10 m. Zowel onder het volume van de Maagdestraat als dat van de Brandstraat wordt een gelijkvloerse doorrit voorzien.

² Aanvraag stedenbouwkundige vergunning nr. 2015/10051.

³ Vandewalle & Corijn bvba, Architectenbureau.

Heden staan langs de ingang aan de Brandstraat, aan de oostkant, enkele garageboxen en een elektriciteitscabine. Deze laatste zal worden behouden en ingekapseld in de nieuwbouw. Ten westen van de toegang staan tevens enkele garageboxen die zullen worden gesloopt.

De zone tegen de Maagdestraat is heden ten dage voorzien van 20ste eeuwse bebouwing met een onderdoorgang. Dit bouwblok zal eveneens volledig worden verwijderd.

Figuur 4: De toekomstige situatie: in wit de nieuwbouw; de verschillende rioleringen en watervoorzieningen zijn eveneens weergegeven.⁴

In de zuidwestelijke hoek van het plangebied, aan de zijde van de Maagdestraat, bevindt zich het Sint-Rafaëlgebouw waarvoor een erfpacht werd gegeven aan de VZW Blindenzorg (in groen op schets figuur 8). Dit gebouw maakt geen deel uit van de aanvraag en zal dus geen wijzigingen ondergaan.

⁴ Vandewalle & Corijn bvba, Architectenbureau.

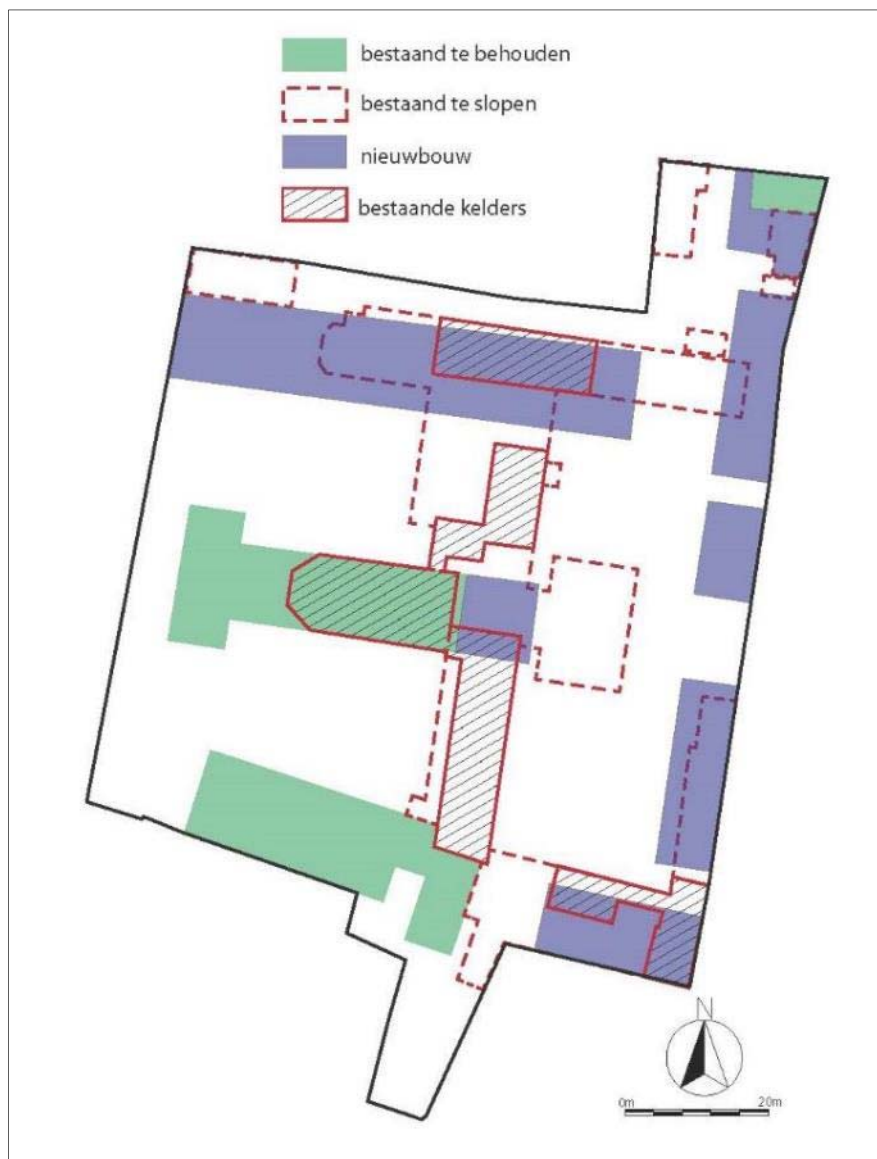
Figuur 5: de huidige bebouwing langs de Maagdestraat, met onderdoorgang. Foto richting zuiden.

Figuur 6: Elektriciteitscabine en garages aan de Brandstraat. Foto richting noordoosten.

Figuur 7: garageboxen aan de Brandstraat. Foto richting noordwesten.

Figuur 8: Schetsmatige weergave van de huidige en toekomstige situatie binnen het plangebied.

Op het binnengebied zullen vijf gelijkvloerse nieuwbouvvolumes met assistentiewoningen worden opgetrokken. Deze nieuwe assistentiewoningen (in blauw op schets Figuur 8) bestaan telkens uit één bouwlaag van ca. 3.5 m in hoogte, met plat dak en worden in het oosten tot tegen de perceelsgrens gebouwd, in het noorden op ca. 4 m afstand van de noordelijke grens met de percelen langs de Brandstraat.

Centraal op het terrein bevindt zich een 19de eeuwse kapel (in groen op schets figuur 8). De voorgevel ervan zit vandaag de dag helemaal verscholen achter de 20ste eeuwse bebouwing. Enkel aan de achterzijde is het gebouw zichtbaar.

De bestaande kapel, die deels onderkelderd is, zal aan de kop worden afgewerkt met een nieuwbouvvolume voor gemeenschappelijke functies en administratie. Het oorspronkelijke volume van de kapelruimte wordt open gehouden en deels ingericht als kapel en deels als restaurant. Het nieuwe kopvolume aan de kapel heeft een oppervlakte van ca. 10 m op 10 m en zal het profiel van de bestaande kapel volgen.

Figuur 9: Zicht op het noord-zuid gerichte hoofdgebouw binnen de site. Centraal op het dak verwijst het torentje naar de kapel die achter de 20ste bouw verscholen zit. Foto richting noordwesten.

Figuur 10: Achterzijde van de kapel, Foto links richting zuidoosten.

Figuur 11: Achterzijde van de kapel, foto richting noordoosten.

3 Bureauonderzoek

In onderstaande hoofdstukken wordt een overzicht gegeven van de beschikbare kennis inzake bodemkunde, geomorfologie, historie en archeologie met betrekking tot de onderzoekslocatie en de directe omgeving. Deze informatie vormt de basis voor de archeologische verwachting van het onderzoeksgebied en voorstel tot de locaties die dienen geprospecteerd te worden.

3.1. Landschappelijke en bodemkundige situering

De onderzoekslocatie is gelegen ten westen van het stadscentrum, binnen een gebied dat in het oosten wordt begrensd door de Leie en in het westen door de Coupure (gegraven in het midden van de 18de eeuw). Het bouwblok waarbinnen de site is te situeren wordt omsloten door de straten Oude Houtlei in het oosten, de Brandstraat in het noorden, de Holstraat/Galgenberg in het westen, de Papegaaistraat en de Maagdestraat in het zuiden (zie figuur 12).

Figuur 12: Het plangebied op de orthofoto.

Het Gentse grondgebied situeert zich geologisch gezien binnen de Noordwest-Europese laagvlakte en is gelegen in de nabijheid van de samenvloeiing van de rivieren de Leie en de Schelde.⁵ Deze Noordwest-Europese laagvlakte is een uitgestrekt gebied met verre horizonten, een laag reliëf en een dicht net van waterlopen waarvan de belangrijkste in de Noordzee uitmonden. De twee hier voornaamste rivieren, de Schelde en de Leie, die in Gent samenkomen, bepalen het lage en waterrijke landschap van Zandig Vlaanderen. De riviervalleien wisselen af met zandige hoogten die zelden hoger reiken dan 15m boven de zeespiegel. De hoogste top, met een hoogte van 29,10 meter, is de Blandijnberg. Deze verheffing is een getuigenheuvel uit het tertiair en bevindt zich op de plaats waar

⁵ Declercq & Laleman, 2010, p.21.

de Leie en Schelde elkaar het dichtst naderen.⁶ De gunstige situatie met leefbare hoogten dicht bij water oefende een grote aantrekkingskracht uit op mensen. Dat gold ook al voor de eerste bewoners, zowat 60.000 jaar geleden.⁷ In het sterk verstedelijkt landschap van vandaag valt er van de oorspronkelijke topografie niet zo veel meer te merken, hoewel toponiemen als berg, kouter of donk voor de hoogten, en meers, gracht en lei voor de laagten nog herinneren aan vroegere landschappen.⁸⁹

De Vlaamse Vallei is een depressie die door fluviatiele processen is uitgeschuurd vanaf het Midden-Cromerien en in de loop van het Weichselien opgevuld is geraakt. In het Laat-Pleistoceen (130.000-11.650 BP¹⁰) werd de Vlaamse Vallei in haar definitieve vorm uitgeschuurd. Het diepste punt van deze uitschuring werd bereikt op de overgang van het Eemien (130.000-117.000 BP) naar het Weichselien (117.000 BP-11.650 BP). In deze periode waren de Leie en de Schelde meanderende rivieren met een sterk veranderende loop. In het Weichselien werd het klimaat kouder en verkregen de rivieren als gevolg hiervan een vlechtend geulenpatroon. Tijdens de lente werd door het smeltwater zand en leem afgezet over de ganse breedte van de vallei. Tijdens de daaropvolgende zomer nam het debiet af en trok het water zich terug naar het hoofdstroomgebied. In de actieve geulen werd nog steeds zand afgezet, terwijl in de depressies in de valleivlakte leem sedimenteerde. Tijdens het Laatglaciaal (de laatste fase van het Weichselien, 14.640-11.650 BP) en in het Holoceen (11.650 BP tot nu) verbeterde het klimaat opnieuw en verkregen de Leie en Schelde opnieuw een meanderend patroon.

Volgens de kwartairgeologische kaart van Vlaanderen (figuur 14) dagzomen in het plangebied *fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) (FH)*. Hieronder bevinden zich *eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen (ELPw)*, en op nog grotere diepte *fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (FLPw)*.

De bodemkundige gegevens voor het plangebied zijn schaars, aangezien het midden in de bebouwde kom van Gent is gelegen en daarom niet is gekarteerd voor de bodemkaart van Vlaanderen (figuur 12). Rondom de stad Gent komen echter volgende bodems voor:

- Scc: matig droge lemige zandbodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont
- Sdp: matig natte lemige zandbodem zonder profiel
- Zch: matig droge zandbodem met verbrokkelde ijzer en/of humus B horizont

Aangezien het plangebied midden in de bebouwde kom ligt, is het moeilijk om deze eenheden (gelegen buiten de stad) te extrapoleren naar het plangebied toe. Op een dieper niveau kunnen deze bodemtypes echter wel verwacht worden binnen het plangebied. De diepte en opbouw van het aanwezige bodemarchief in de stad varieert echter wel sterk.

In deze fase van het onderzoek zijn geen gegevens bekend over de specifieke bodemopbouw binnen het plangebied (via boringen of dergelijke). De prospectie zal duidelijkheid kunnen scheppen omtrent de lokale situatie.

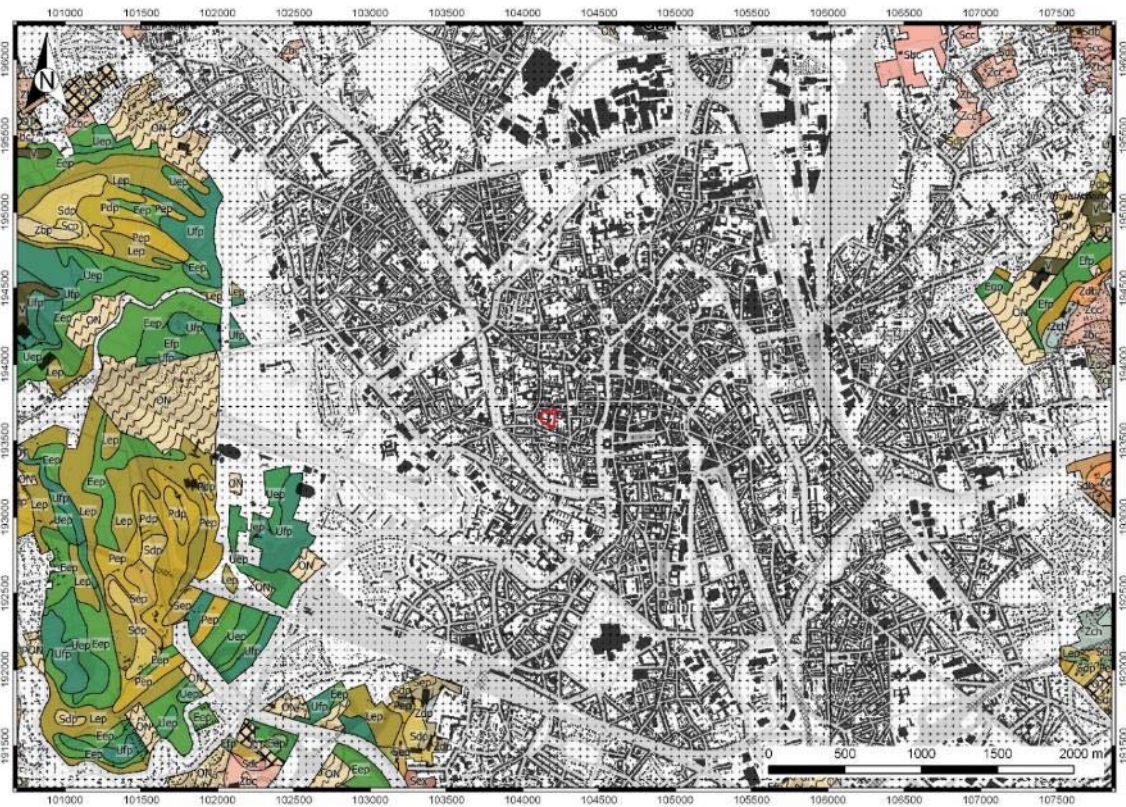
⁶ Capiteyn et al, 2007, p. 6.

⁷ Declercq & Laleman, 2010, p.21.

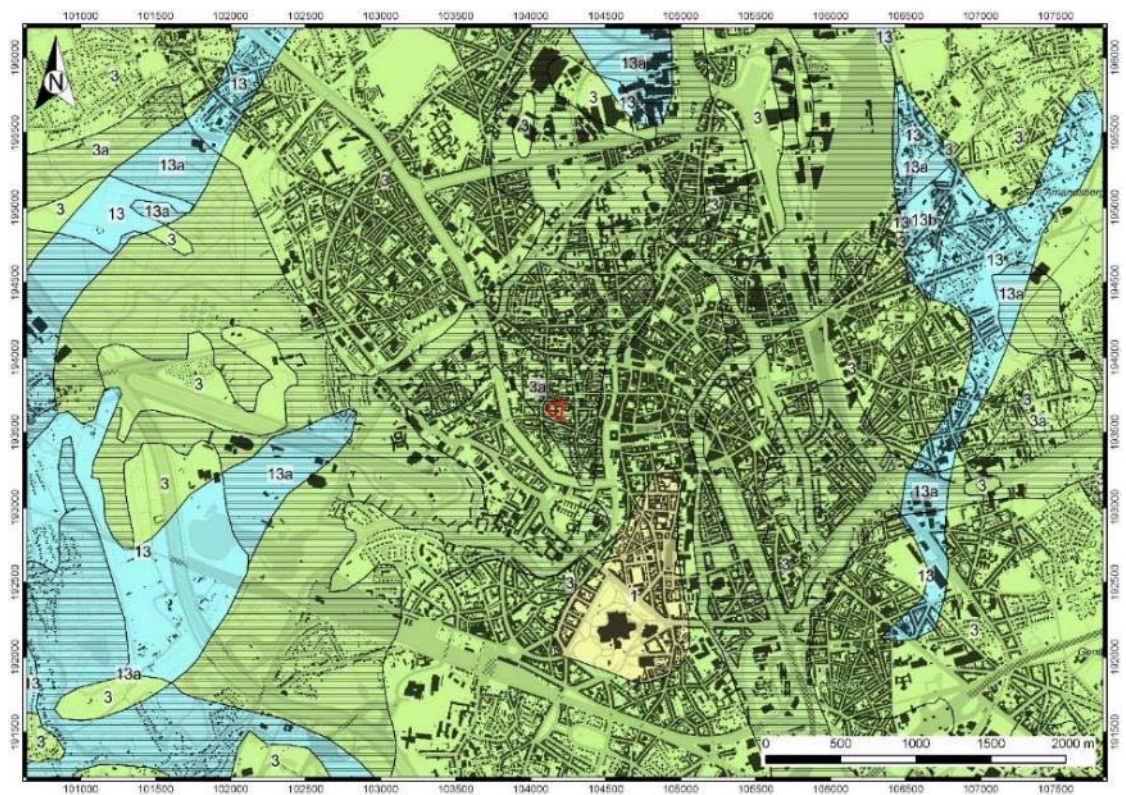
⁸ Capiteyn et al, 2007, p. 6.

⁹ Declercq & Laleman, 2010, p.21.

¹⁰ BP = before present. Dit komt neer op jaren voor het overeengekomen jaar 1950, dat wordt gelijkgesteld met het heden.

Figuur 13: Situering onderzoeksgebied op de bodemkaart van Vlaanderen.¹¹

Figuur 14: Het plangebied op de kwartairgeologische kaart.

¹¹ DOV Vlaanderen 2015.

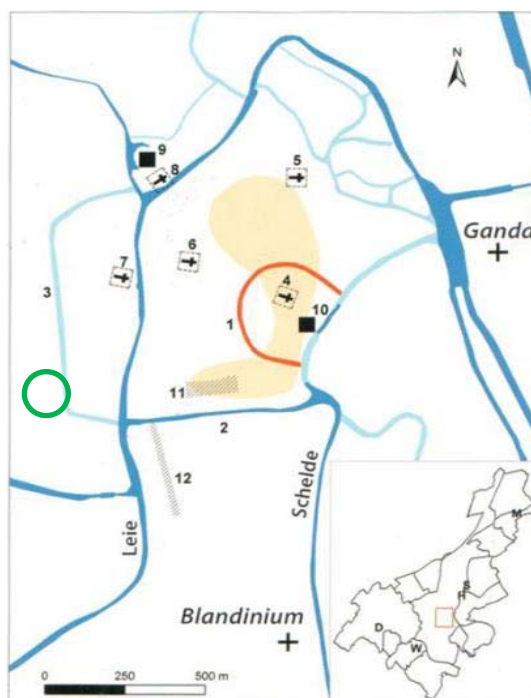
3.2. Historiek van de site en cartografische bronnen

3.2.1. Stadsverdediging

De onderzoekslocatie aan de Maagdestraat is gelegen ten westen van de historische stadskern van Gent. Het bouwblok waarbinnen de terreinen zijn gesitueerd, wordt in het oosten begrensd door de Oude Houtlei, een straatnaam die teruggaat op een middeleeuwse stadsgracht, de Houtlei, die deel uitmaakte van een eerste stadsuitleg en zo als westelijke verdediging van de stad.

De ontwikkeling van het middeleeuwse Gent vangt aan in de 9de eeuw. In deze periode wordt verwezen naar het 'portus Ganda', een handelsnederzetting aan een rivier in de buurt van de Sint-Baafsabdij.¹² Als gevolg van de Noormanneninvallen in de tweede helft van de 9de eeuw werd de buurt van de abdij verlaten en vestigden de bewoners zich 500 meter stroomopwaarts op de linkeroever van de Schelde. De nieuwe nederzetting droeg de naam 'Gandavum'. De nederzetting, met een oppervlakte van nauwelijks 6 ha, werd op het einde van de 9de eeuw omweld.¹³

Door een bloeiende lakennijverheid en de handel in wol groeide de bevolking vanaf de 2de helft van de 10de eeuw fors aan. Nieuwe stadskernen ontstonden: Sint-Jacobs in 1093, Sint-Michiels in 1105 en Sint-Niklaas in 1120.¹⁴ Het areaal binnen de eerste portusomwalling bleek te klein te zijn voor deze snelle groei en reeds in de 11de eeuw werd gestart met de uitbreiding van de stad. Op plaatsen waar de toenmalige stad niet door natuurlijke waterlopen werd omgeven, legde men nieuwe grachten aan.¹⁵ In deze optiek werd de Houtlei gegraven en vormde deze zo de westelijke verdedigingsgracht van de middeleeuwse stad. De nieuw gestichte Sint-Michielsparochie werd hierdoor geïncorporeerd bij de stad. De stadsuitbreiding zou een areaal van meer dan 80 ha beslaan.

Figuur 15: De 9de-10de eeuwse portusomwalling in rood. 2 en 3: De Oude Houtlei en Ketelvest.¹⁶

De onderzoekslocatie is in groen omcirkeld.

¹² Declercq & Laleman, 2010, p. 41.

¹³ Declercq & Laleman, 2010, p. 42.

¹⁴ Declercq & Laleman, p. 48.

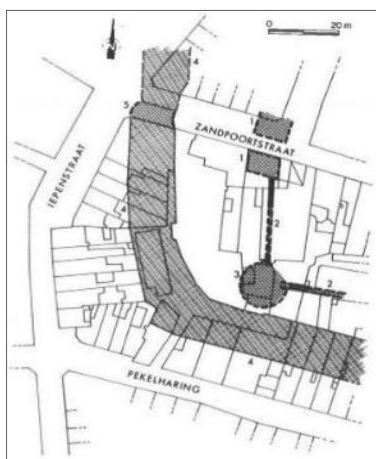
¹⁵ Laleman et al, 1985, p.16.

¹⁶ Plan Gent, Dienst Standsarcheologie. Declercq & Laleman, 2010, p. 45.

De exacte aanlegdatum van deze omwalling is tot op heden niet met zekerheid vastgesteld. Er zijn weinig tot geen dateerbare gegevens uit archeologisch onderzoek, waardoor we voornamelijk op historische studies zijn aangewezen. Er werd tot voor kort algemeen aangenomen dat de grachtengordel rond de stad omstreeks 1100 zou ontstaan zijn.¹⁷ Dit bleek uit enkele archivalische bronnen. Monniken uit de Sint-Pieters en Sint-Baafsabdij schakelden omstreeks 1100 systematisch over op de term 'oppidum', daar waar er tot en met de tweede helft van de 11^e eeuw gebruik werd gemaakt van de term 'portus' om naar de stad te verwijzen. Met 'oppidum' wordt gerefereerd naar een omwalde stad en een stad die juridisch autonoom was.¹⁸

Tijdens archeologisch onderzoek aan de Ketelvest, een gegraven waterweg die onderdeel uitmaakte van dezelfde verdedigingsgordel, werden in 2007 restanten van een aarden wal aangetroffen. Bovenop een cultuurlaag werd de basis van de wal aangetroffen. In de laag onder de wal werd aardewerk aangetroffen dat niet ouder kon worden gedateerd dan het midden of tweede helft van de 12de eeuw. Dit feit staat in contrast met de historische datering, maar zou kunnen wijzen op een latere aanlegfase van de stadsomwalling aan de Ketelvest. Ook kon worden vastgesteld dat de wal volledig werd genivelleerd tot op het niveau van het laatmiddeleeuwse loopvlak (14de-15de eeuw), toen deze zijn verdedigingsfunctie verloren had.¹⁹ Alleszins is het een feit dat de oudste stadsomwalling(en) van vóór het einde van de 12de eeuw is te dateren.²⁰

Hoe deze omwalling er initieel moet hebben uitgezien, is niet volkomen duidelijk. Er wordt aangenomen dat de omwalling bestond uit een gracht, de Houtlei zelve, met langs stadszijde een aarden berm voorzien van een palissade, al is dat zeker niet bewezen.²¹ Op een later tijdstip werd op het tracé een stadsmuur in Doornikse steen opgetrokken. Tussen de gracht en de wal/muur zou een open of 'dode' strook hebben gelegen. Het feit dat de versterking op enige afstand van de gracht werd opgetrokken, kan verklaard worden door het feit dat er zich nog een hindernis bevond tussen oever en versterking, of dat ze werd behouden omwille van de stabiliteit en de stevigheid van de constructie.²² De Houtlei werd in het jaar 1899 gedempt, maar het tracé ervan is nog terug te vinden in de huidige percelering.²³

*Figuur 16: Lokalisatie van de vestingwerken aan de Zandpoortstraat:
(1) Zandpoort, (2) vestingmuur, (3) waltoren, (4) vestinggracht/Houtlei,
(5) brug.²⁴*

¹⁷ Laleman et al, 1985, p27.

¹⁸ Declercq & Laleman, 2010, p.49.

¹⁹ De Gryse & Vandeveld, 2008, p.49.

²⁰ Laleman et al, 1985, p.28.

²¹ Laleman et al, 1985, p.28.

²² Laleman et al, 1985, p27.

²³ Laleman et al, 1985, p.16.

²⁴ Laleman & Raveschot, 1985, p. 26.

Een aantal aanwijzingen, namelijk aan de Posterneestraat, de Schokkebroersvest en de Kouter duiden alleszins op het bestaan van op z'n minst een aarden wal. Het is daarentegen niet zeker of dit beeld kan geëxtrapoleerd worden voor de gehele verdedigingsgordel of dat dit enkel ter hoogte van de aangelegde grachten een feit was. Ook de verhouding van een aarden wal tot de stenen constructies is onduidelijk.²⁵

De vestingmuur was aan de westzijde van de stad voorzien van vier versterkte stadspoorten: de Kuippoort, de Zandpoort, de Posternepoort gelegen aan de gelijknamige straten en de Torenpoot / Torrepoort aan de Poel. De huidige onderzoekslocatie is gesitueerd in de nabijheid van de Posterne- en Zandpoort.

Van de oorspronkelijke stenen stadsmuur zijn hier en daar nog resten terug te vinden, veelal verscholen of ingewerkt in de huidige bebouwing. Op de Centrale Archeologische Inventaris²⁶ zijn diverse meldingen opgenomen. In figuur 17 is een kaart weergegeven met daarop de vondstlocaties in de omgeving.

Figuur 17: CAI-kaart van het onderzoeksgebied met de archeologische vindplaatsen in de omgeving.²⁷

Vele CAI nummers verwijzen naar vondstlocaties of waarnemingen waarin langs de Oude Houtlei resten van de 12de-eeuwse versterking zijn aangetroffen. Hieronder volgt een greep uit de beschikbare CAI-waarnemingen:

²⁵ Laleman et al, 1985, p.28.

²⁶ <http://cai.onroerendergoed.be/>

²⁷ Centrale Archeologische Inventaris 2015.

CAI-locatienummer	beschrijving
333329	ten zuiden van het voormalige Sint-Amandsinstituut; resten van muurwerk, evenals een ronde, massieve structuur, allebei opgetrokken in Doornikse kalksteen.
333331	ten zuiden van de onderzoekslocatie en eveneens langs de Oude Houtlei; resten van een muur op spaarbogen, opgebouwd uit Doornikse kalksteen. Deze muur was op een bepaalde plaats bewaard tot een hoogte van 9 meter.
333360	Posteernestraat 21; restant van muur met spaarbogen
333455	Zandpoortstraat; diverse structuren van de 12 ^{de} -eeuwse stadsmuur teruggevonden (zie figuur 15). Sommige delen van deze muur waren hier, net als op locatie 333331, bewaard tot op een hoogte van 9 meter.

De omwalling verloor zijn militaire functie in de loop van de 14de eeuw. Door de snelle economische bloei, vooral onder impuls van de lakennijverheid, werd de bouwgrond binnen de omwalling schaarser. Hierdoor ontstonden er nieuwe nederzettingkernen buiten de toenmalige stadspoorten.²⁸ Om deze kernen te kunnen beschermen, was de aanleg van een ruimere vestinggordel noodzakelijk. De oude versterking behield enkel nog haar symbolische functie. Zo bleef ze nog steeds belangrijk in de architectonische geschiedenis van de stad. Van de torens is echter niets meer bewaard gebleven in het stadsbeeld, deze werden afgebroken na de Carolijnse Concessie van 1540.²⁹

3.2.2. Het Ser Raes-gerechte

De heden te onderzoeken site ligt net buiten de hoger besproken stadsuitbreiding, tussen deze verdedigingsgordel en de laatmiddeleeuwse stadsomwalling. Het was een zone die deel uitmaakte van het 'Ser Raes-gerechte', een heerlijkheid die door het Marialand, de stadsvest en een Leie-arm in het zuiden begrensd werd en verwijst naar Raas van Gavere, heer van Dendermonde. Hij hield het gebied in leen van de graven van Vlaanderen, waarop het in 1274 door Raas van Gavere verkocht werd aan de stad (figuur 17). De definitieve toestemming voor deze overdracht werd echter pas in 1300 verleend door Robrecht van Béthune namens zijn vader, graaf Gwijde van Dampierre. Een klein gedeelte, 'terra montium' geheten (een zandige opduiking in de omgeving van de huidige Iepenstraat) werd mogelijk reeds in 1241 afgestaan.³⁰

²⁸ Capiteyn et al, 2007, p 22.

²⁹ Archeoweb Gent.

³⁰ Coene & De Raedt, 2011, p. 23.

Figuur 18: Schets met de stadsuitbreiding in 1274.³¹ In rood is de onderzoekslocatie aangegeven.

Hoe de terreinen in deze zone van de stad zich verder hebben ontwikkeld, is voor de eerste eeuwen na de 'inlijving' moeilijk in te schatten. Uit bronnen is wel gebleken dat de wijk buiten de Zandpoort reeds in de 14de eeuw voornamelijk door een grote groep arme wevers bewoond zou geweest zijn. De wevers waren ingedeeld volgens parochiewijken en in de Sint-Michielswijk waren ze naar het schijnt bijzonder talrijk. Uit verschillende 15de- en 16de-eeuwse documenten blijkt wel dat deze wevers een vestiging en godshuis hadden op de plaats van een voormalig klooster aan de Zandpoortstraat.³²

Over de Maagdestraat en haar omgeving is verder weinig bekend. In 1360 werden er in de wijk buiten de Zandpoort niet minder dan driehonderd huizen door brand verwoest.³³ Of deze brand zijn naam heeft gegeven aan de huidige Brandstraat, die de onderzoeklocatie in het noorden begrenst, is niet zeker, maar aan te nemen. Een andere hypothese is dat deze straat gelegen was aan/op een 'brandland', een gebied dat door het afbranden van onkruid en struikgewas bewoonbaar werd gemaakt. In 1352 spreekt men er van als 'in den Brandt' en in 1388 als de straat 'ten Brande'.³⁴

Bij twee korte, door de Stadsdienst uitgevoerde archeologische interventies in de Wellingstraat konden enkele bevindingen worden gedaan op perceelsniveau. De Wellingstraat loopt parallel ten noorden van de Brandstraat en verbindt eveneens de Oude Houtlei met de Holstraat. In 1983 kon het pand Wellingstraat 103 (CAI-nr. 157832 in figuur 17) en diens ondergrond summier worden onderzocht. Tijdens het onderzoek werden enkele zandlagen en een kuil aangesneden waaruit materiaal uit het midden of ten laatste de tweede helft van de 14de eeuw werd gerecupereerd. De aanwezigheid van verbrande huttenleem in de kuil en brandsporen op de ceramiek wijzen op de brand van een houten gebouw. Wellicht is er een verband met de brand van 1360 waarvan in de bronnen sprake van is.³⁵ Een tweede en recenter uitgevoerd onderzoek vond plaats aan de Wellingstraat 1/Oude Houtlei 110. In 2011 werd ook daar een beperkt archeologisch onderzoek uitgevoerd (CAI-nr. 160573 in figuur 17). Hier konden geen aanwijzingen voor de brand van 1360 worden aangetoond. Wel werden sporen aangetroffen van een bouwwerk dat al in de 16de eeuw aanwezig moet zijn geweest.³⁶

³¹ Coene & De Raedt, 2011, p. 22.

³² Laleman & Raveschot, 1985, p. 31.

³³ Laleman & Raveschot, 1984, p. 18.

³⁴ Haerens, 1981, p. 31.

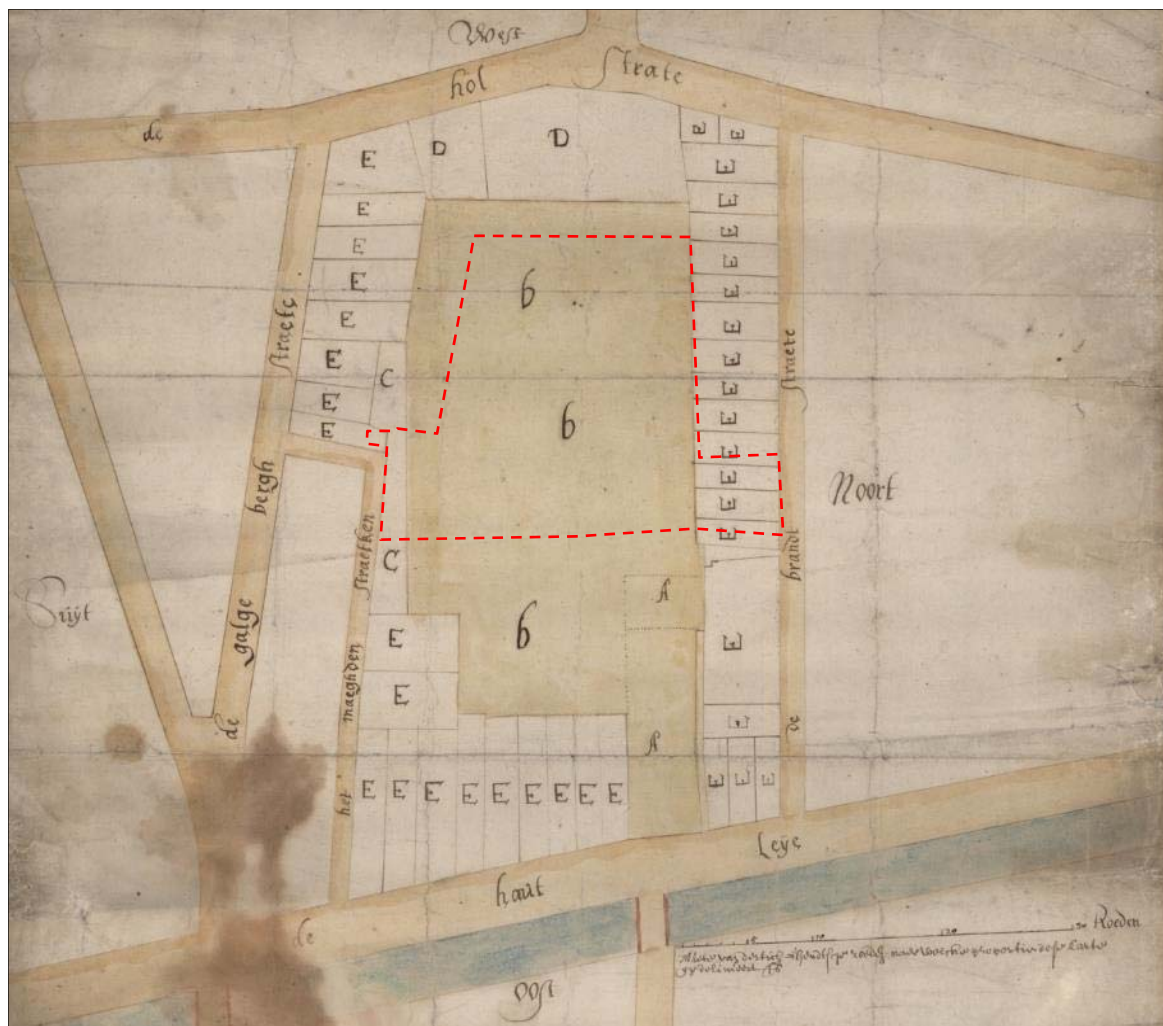
³⁵ Laleman & Raveschot, 1984, p. 27.

³⁶ Vermeiren & Steurbaut, 2011, p. 40.

3.2.3. Klooster van de Clarissen-Urbanisten

De nieuwe, 14de eeuwse, stadsuitbreiding zorgde ervoor dat de voormalige vestingwerken en open stroken in onbruik raakten en ingevuld werden voor nieuwe bestemmingen. In vele gevallen werden de vrijgekomen ruimtes en structuren aan beide zijden van de Houtlei ingenomen door religieuze gemeenschappen.³⁷

Dit was eveneens het scenario net ten oosten van de onderhavige site. Op de terreinen tussen onderzoekslocatie en de voormalige Houtlei in bouwde de orde van de Clarissen-Urbanisten hun klooster uit vanaf het midden van de 17de eeuw. Deze orde vluchtte omstreeks 1545 uit Geraardsbergen en vestigde zich in 1653 tegenover de Posternepoort op gronden tussen Maagdestraat en Brandstraat. Deze terreinen werden om een nog onbekende reden 'Slagveld' genoemd. De zusterorde nam haar intrek in bestaande gebouwen waar voorheen de paters Karmelieten-Discalsen gehuisvest waren, een bedelorde-gemeenschap die zich in de 13de eeuw in Gent vestigde en er enige tijd verbleef. De kloostersite van de Clarissen was m.a.w. niet de eerste religieuze orde op die locatie. De zusters zouden het klooster behouden tot 1840, toen het werd verkocht aan de paters Recolletten uit het Minderbroederklooster van Tielt.³⁸

Figuur 19: Detail van de kaart van het jaar 1653 van het klooster der Urbanisten.³⁹ De onderzoekslocatie is aangegeven in rood. Noorden is rechts.

³⁷ Laleman et al, 1985, p.29.

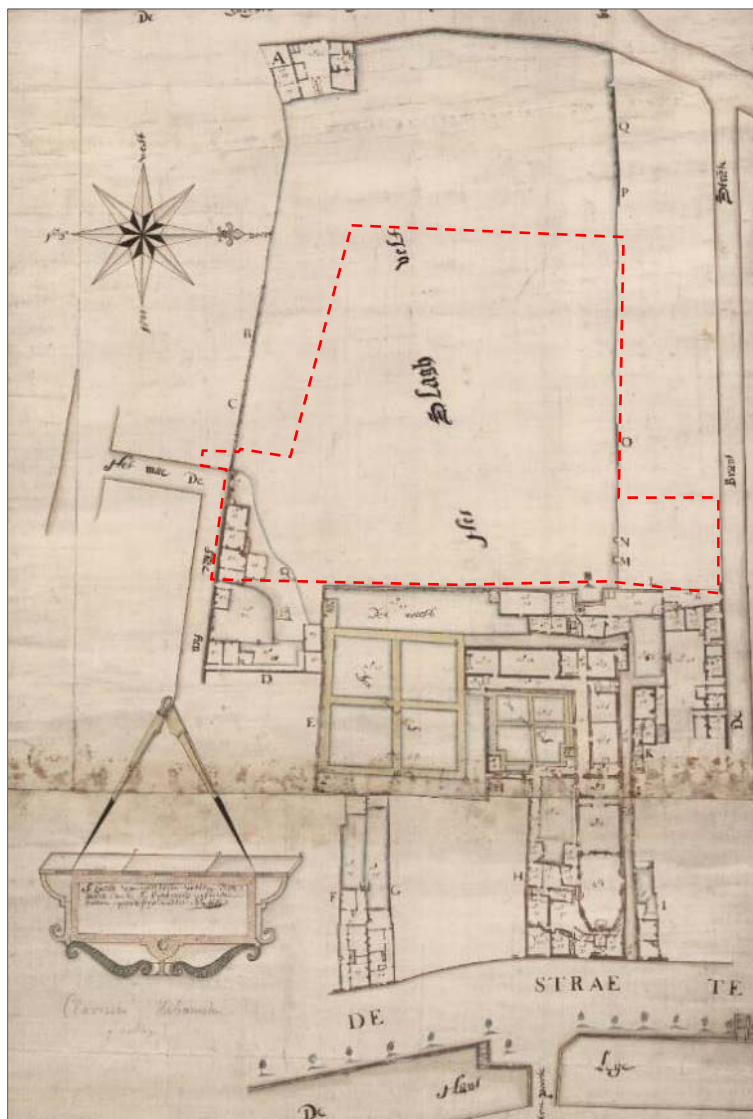
³⁸ Inventaris Onroerend Erfgoed, ID 20847.

³⁹ Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarchief, AG_L_67_11.

In figuur 19 wordt een schets weergegeven van het kloosterterrein in het jaar dat de zusters er hun intrek namen. Op basis van de bijhorende legende kunnen een aantal percelen worden beschreven⁴⁰:

- **b:** *Grondt van het Slag Velt...*
- **E:** *...huysen ende erfjen van lieden ende personen staende ten voorhoofden ... ende stuyckende teghenden partyen daer van de voornoemde Religieusen...*
- **C:** *...plecken van 't auds slachvelt...*

Het huidige onderzoeksgebied is te situeren ter hoogte van het tuingedeelte van het Clarissen-Urbanistenklooster, op het zogenaamde 'Slagveld'. De kloostergebouwen zelf situeerden zich tegen de straat aan en vallen heden m.a.w. buiten het onderzoeksgebied.

In figuur 20, een tekening van het klooster uit het jaar 1734, is deze naam duidelijk weergegeven op het plan. De situatie ter hoogte van het Slagveld is nagenoeg ongewijzigd gebleven t.o.v. die weergegeven in het jaar 1653. De grote verschillen in beide kaarten zit in de weergave van de bebouwing. In de laatste figuur is deze erg gedetailleerd weergegeven. Zo zijn duidelijk de kapel van het klooster en twee pandhoven te zien. Bij het plotten van het huidige onderzoeksgebied op deze kaart, wordt in de linkerbenedenhoek (zuidoosten) bebouwing afgebeeld. In de bijgaande legende wordt daar twee maal een 'huys staende ter voorhoof' vermeld met daarnaast een 'ste[den]put' (waterput met stadswater?) en 'versthecut' (beerput?).

Figuur 20: Detail uit de figuratieve kaart van het klooster der Clarissen-Urbanisten, 1734.⁴¹ Centraal is de vermelding 'Het Slagh Velt' duidelijk leesbaar. De onderzoekslocatie is aangegeven in rood. Noorden is rechts.

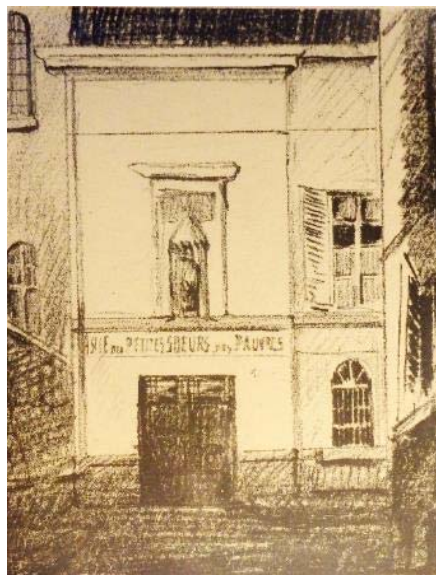
In de literatuur wordt tevens melding gemaakt dat deze terrein deels zou teruggaan op de tuin die bij het grafelijk buitenverblijf 'Posterne-Hof' hoorden. Het hof zou zijn opgericht door Lodewijk van Male in (het begin van) de 14de eeuw zich uitgestrekt hebben aan beide zijden van de stadsgracht ter hoogte

⁴⁰ Met dank aan Olivier Van Remoorter voor de transcripties.

⁴¹ Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarchief, AG_L_67_12.

van de gelijknamige stadspoort. In de 15de eeuw trekken de graven van Vlaanderen echter naar het Prinsenhof, waarna het complex in verval komt. Van 1585 af werden het ingenomen door de Cisterciënzerinnen van Oost-Eecloo die het geheel op hun beurt uitbouwden tot een klooster.⁴²

In 1873 komen de Zusterkens der Armen & Petits zich vestigen in Gent. Op basis van de geraadpleegde kadastrale gegevens (zie verder), wordt dit gegeven bevestigd. Zij zullen het plangebied uitbouwen tot het huidig uitzicht. In 2007 verlieten de resterende religieuzen het terrein⁴³, waarna WZC De Refuge het complex overnam en het uitbaat tot de dag van vandaag.

Figuur 21: Afbeelding van ingang van het "Asile des Petites Soeurs des Pauvres" in de Maagdestraat.⁴⁴

3.2.4. Cartografie

Naast de historische, archivalische en archeologische gegevens kan aan de hand van historische kaarten een evolutie in de bouwgeschiedenis van het plangebied worden achterhaald. Het cartografisch materiaal geeft een beeld van hoe (eventuele) bebouwing evolueerde door de eeuwen heen, maar pas vanaf het moment dat de eerste kaarten voor het gebied verschenen, m.a.w. vanaf de 16de eeuw. Bovendien is de afwezigheid van bebouwing op de kaarten geen garantie dat er geen bebouwing geweest is. In de beginperiode van de cartografie werden voornamelijk grotere nederzettingen en belangrijke bouwwerken zoals kerken, kloosters en kastelen weergegeven, en was er geen of weinig aandacht voor de burgerlijke architectuur. Pas vanaf de 19de eeuw verschijnen de eerste gedetailleerde kadasterkaarten.

⁴² Ghendtsche Tydinghen, 1993, p. 7-8.

⁴³ Mondelinge mededeling Zuster Beatrijs, Algemeen Overste Cisterciënzerzusters van Gent.

⁴⁴ Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarchief, AG_L_67_18a.

Figuur 22: Detail uit het 'Panoramisch gezicht op Gent 1534' met aanduiding van het plangebied aan de Houtlei. Noorden is rechts. (Gent, STAM).⁴⁵

Een eerste kaart die hier wordt geraadpleegd, is het Panoramisch gezicht op Gent uit het jaar 1534. De onderzoekslocatie zit wat verscholen achter de toren van de toenmalige Posternepoort. De weergave is heel figuratief en laat niet toe sluitende uitspraken te doen over mogelijke bebouwing op of rond de site.

Een volgende afbeelding, in figuur 23, is de stadsplattegrond gemaakt door Jakob Van Deventer uit het jaar 1559. Op de uitsnede zien we, ten westen van de Houtlei-gracht, het bouwblok aan de Maagdestraat, met het onbebouwde binnenterreinen. Van het klooster aan de Oude Houtlei is (nog) niets te zien. Wel wordt aan de omliggende straten burgerlijke architectuur weergegeven. De Brandstraat lijkt hier nog niet helemaal doorgetrokken te zijn tot de huidige Holstraat. Deze kaartsituatie is te vergelijken met de tekening in figuur 18.

⁴⁵ Panoramisch gezicht op Gent (1534). Geraadpleegd via:
http://www.stamgent.be/userfiles/images/nieuws/1534_authentiek/hires_1534_STAM_GENT.jpg.

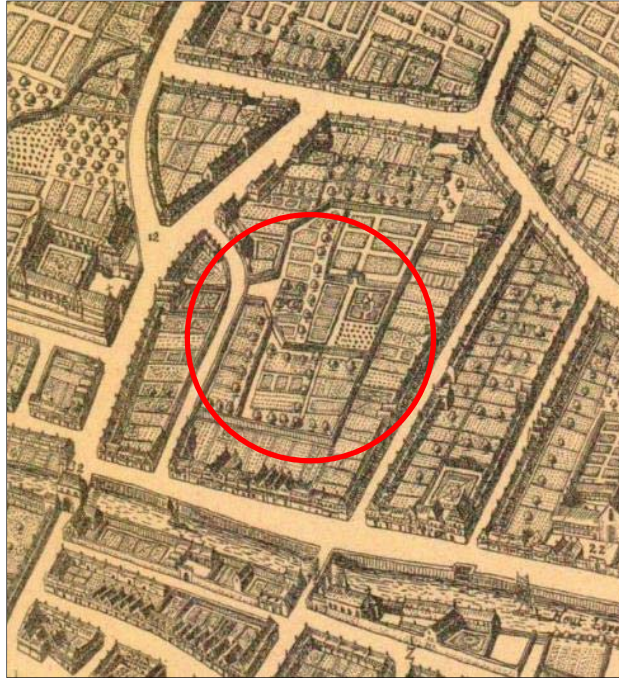

Figuur 23: Detail uit het stadsplan van Van Deventer, 1559. De onderzoekslocatie is in rood aangegeven. Noorden is boven.⁴⁶

Een eeuw later lijkt er vrij weinig te zijn veranderd aan de perceelsindelingen. De stadsplattegrond van Sanderus en Hondius uit het jaar 1641 (figuur 24) geeft echter een meer gedetailleerd beeld van de bebouwing aan de onderzoekslocatie en omgeving. Wederom zijn de omliggende straten weergegeven met burgerlijke bouwwerken, geen kloosters of kerken. Echter zijn de percelen langs de Maagdestraat grotendeels onbebouwd. Achter de huizen zijn in het binnengebied duidelijk tuinen te zien, met ter hoogte van de vermoedelijke onderzoekslocatie een ommuurd deel, waar centraal een poortgebouw lijkt te zijn neergezet. Kort na het vervaardigen van deze kaart zullen de zusters Urbanisten-Clarissen hun intrek nemen in de gebouwen langs de Houtlei. Aan die straatkant wordt nog geen kloostercomplex weergegeven.

⁴⁶ Nationale bibliotheek, Madrid.

Figuur 24: Detail uit de stadsplattegrond van Sanderus en Hondius uit 1641. De onderzoekslocatie is in rood aangegeven. Noorden is rechts.⁴⁷

Met de volgende plattegrond zijn we alweer meer dan een eeuw verder (figuur 25). In de periode van de jaren '70 van de 18de eeuw maakte Graaf De Ferraris gedetailleerde kabinetskaarten van steden binnen de Oostenrijkse Nederlanden. Voor de eerste keer worden aan de zijde van de Houtlei panden van religieuze aard weergegeven. Deze situatie komt overeen met de tekening in figuur 19 uit het jaar 1734, met de weergave van pandhof en kapel. Nog steeds zijn de achterliggende binnenterreinen ingetekend als tuinen. Ook hier zijn de straten rondom, behalve enkele delen van de Maagdestraat, voorzien van bouwblokken die de burgerhuizen representeren.

⁴⁷ Coene & De Raedt, 2011, p. 60.

Figuur 25: Detail uit de stadsplattegrond van Ferraris, ca. 1775. De onderzoekslocatie is in rood aangegeven. Noorden is boven.⁴⁸

Het is wachten tot de 19de eeuw vooraleer beroep kan worden gedaan op gedetailleerde (kadaster)kaarten. Na de onafhankelijkheid van België in 1830 wordt het hele land systematisch in kaart gebracht, dit tot op perceelsniveau.

In 1834 verschijnt het primitief kadasterplan en vanaf dan zijn alle mutaties tot heden op de voet te volgen.

In figuur 26 in de huidige onderzoeklocatie nauwkeurig weergegeven op het plan. Naast de huizen aan de Brandstraat en de Maagdestraat is het binnenterrein nog steeds volledig leeg.

⁴⁸ www.geopunt.be

Figuur 26: Uitsnede uit het primitief kadasterplan van 1834. De onderzoekslocatie is in rood omlind.⁴⁹

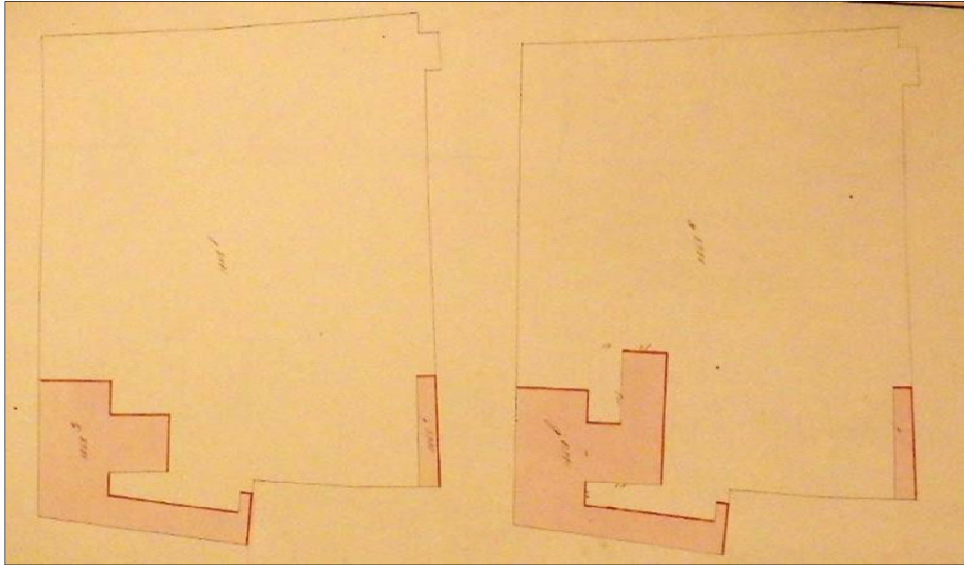
Een eerste raadpleegbare mutatie gebeurde in 1840.⁵⁰ In dat jaar wordt een klein deel van de zuidelijke zone bebouwd. Dit deel valt vandaag echter net buiten het onderzoeksgebied. Uit de kadastrale legger blijkt dat ene heer *Vispoel, koopman in wijnen*, in 1838 eigenaar is van de gronden. Bij de mutatie van 1840 wordt *Francis Gyselinck* de nieuwe eigenaar. De panden huisvesten o.a. een ijzergieterij en een pakhuis.

Ook in 1850 worden kleine wijzigingen aangebracht, vooral in de zuidzone. Een deel van de toenmalige nieuwbouw valt binnen het huidige plangebied. Ook nu nog is dhr. Gyselinck eigenaar van de aanwezige ijzergieterij. Verder wordt de ruimte ingenomen door tuinen.

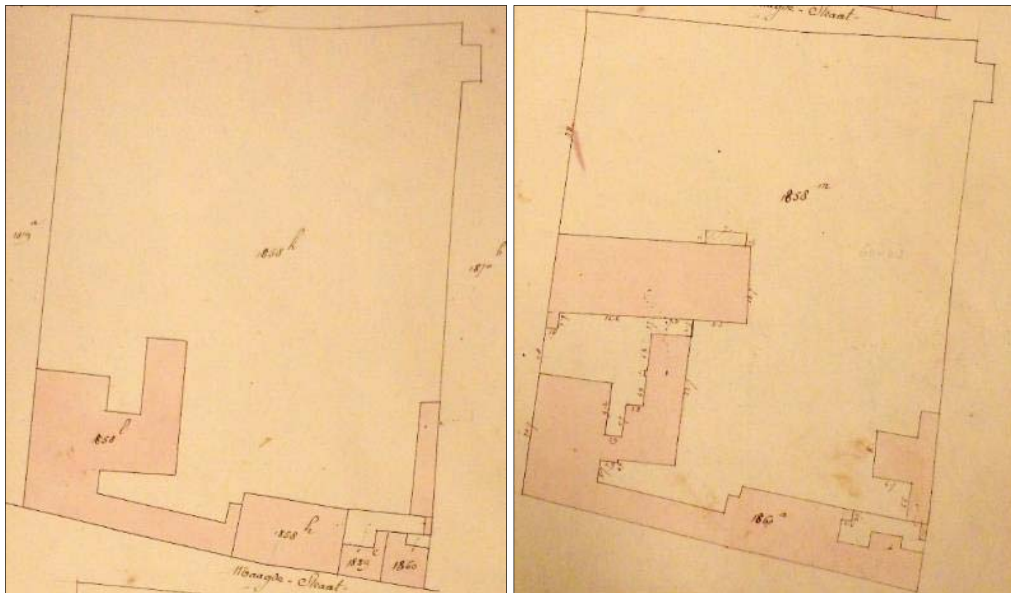
In het jaar 1874 komt een nieuwe eigenaar op de proppen: *Marie Cathérine Jamet & consoorten, Geestelijke Gent*, komt in bezit van een tuin en huis en ijzergieterij (perceel 1858f). Ter hoogte van de huidige kapel komt een pand te staan met dezelfde oriëntering. Of het hier al om een kapel gaat is niet met zekerheid te zeggen.

⁴⁹ Universiteitsbibliotheek Gent.

⁵⁰ Ook in 1838 werd een mutatie doorgevoerd, echter kon deze schets niet meer worden geraadpleegd in het archief van het Kadaster.

Figuur 27: De situatie voor (links) en na (rechts) de mutatie in 1850. Het pand in de linkerbenedenhoek (1858g) betreft de ijzergieterij.⁵¹

Figuur 28: De situatie voor (links) en na (rechts) de mutatie in 1874. Het pand in de linkerbenedenhoek van de linkerplaat (1858f) betreft de ijzergieterij.⁵²

Bij de kadastermutaties van 1877 en 1882 blijft de eigenaar ongewijzigd. Daarentegen wordt geen vermelding meer gemaakt van de ijzergieterij. Op basis van de schetsen wordt duidelijk dat het binnengebied verder wordt ontwikkeld. De *footprint* van de toenmalige centrale bebouwing zal quasi ongewijzigd blijven in vergelijking met de huidige situatie.

⁵¹ Archief Kadaster Gent.

⁵² Archief Kadaster Gent.

Figuur 29: De situatie voor (links) en na (rechts) de mutatie in 1877.⁵³

Figuur 30: De situatie voor (links) en na (rechts) de mutatie in 1882.⁵⁴

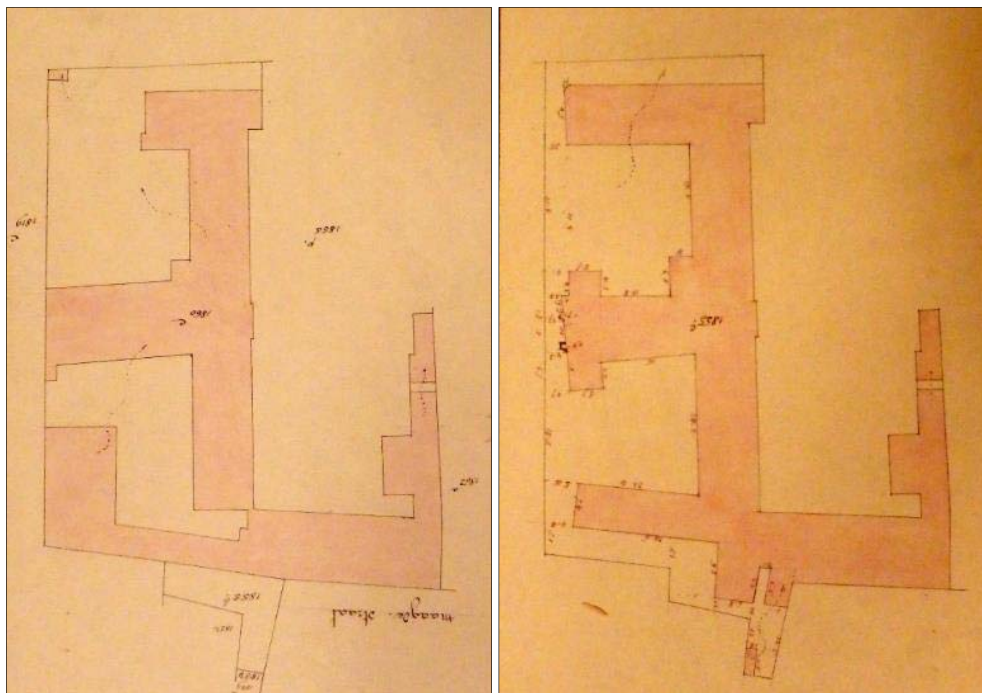
Of de gronden bij de mutatie in 1890 nog steeds in bezit zijn van *Marie Cathérine Jamet & consoorten* kon niet worden achterhaald. Opmerkelijk op de schets is echter de vermoedelijke verbouwing van het centrale pand tot kapel. Het pand van de voormalige ijzergieterij maakt plaats voor een nieuw gebouw.

Bij de volgende mutatie, in 1915, komt wederom een nieuwe eigenaar naar voren: *Wilhelmina Van de Camp & konsoorten, kloosterlinge Gent*. Deze kwam in 1913 reeds in bezit van de terreinen. Het centrale pand wordt verbouwd en verlengd richting westen. Hiervoor moest het naastliggende perceel

⁵³ Archief Kadaster Gent.

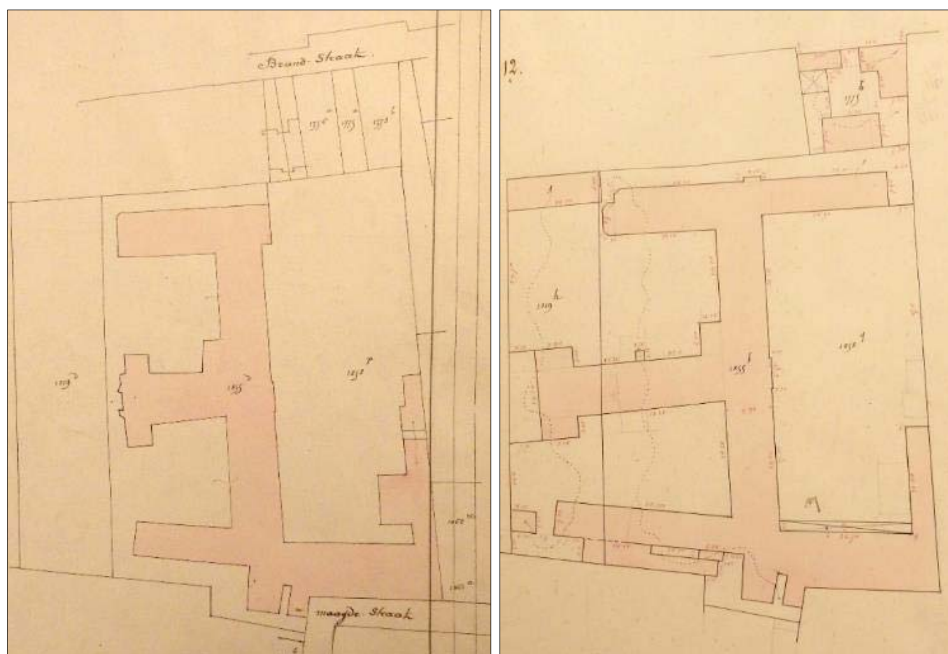
⁵⁴ Archief Kadaster Gent.

worden aangekocht. In dit licht kan worden verklaard waarom de huidige kapel niet over de gehele lengte is onderkelderd, maar slechts de oostelijke helft. De kelder dateert vermoedelijk uit 1890. Bij de vergroting van de bovenbouw in 1915 werd de kelderruimte niet aangepakt. Opmerkelijk is echter dat er in de kadastrale leggers nergens melding wordt gemaakt van een kapel. Verder ontwikkelt de bebouwing op de terreinen zich nagenoeg tot de situatie vandaag de dag (vergelijk figuur 2). Enkel in 1967 wordt er centraal, aan de kop van de kapel een nieuw pand neergezet. We kunnen dus stellen dat de situatie van 1915 tot op vandaag ongewijzigd bleef. Het uiterlijk van de huidige bebouwing is naar alle waarschijnlijkheid een resultaat van een renovatiecampagne in 1967.

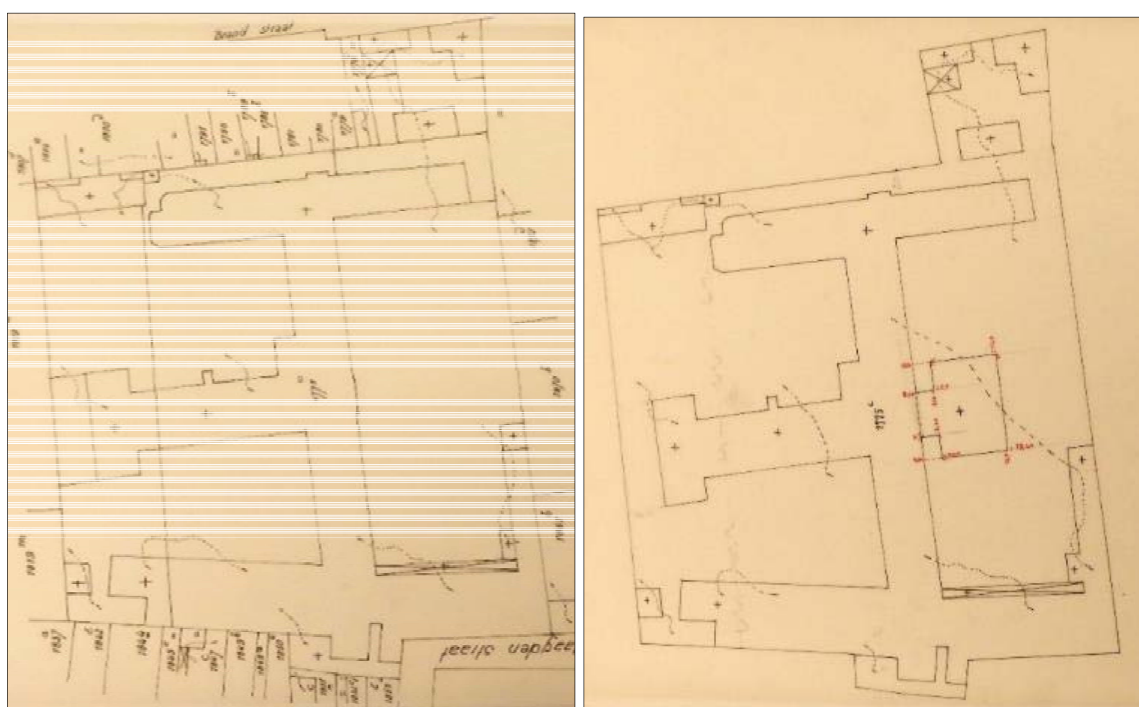

Figuur 31: De situatie voor (links) en na (rechts) de mutatie in 1890.⁵⁵

⁵⁵ Archief Kadaster Gent.

Figuur 32: De situatie voor (links) en na (rechts) de mutatie in 1915.⁵⁶

Figuur 33: De situatie voor (links) en na (rechts) de mutatie in 1967.⁵⁷

⁵⁶ Archief Kadaster Gent.

⁵⁷ Archief Kadaster Gent.

3.3. Archeologische verwachting

Op basis van de resultaten van de bureaustudie wordt hier de archeologisch verwachting voor het plangebied opgesteld. Hierbij zal de volledige te onderzoeken site worden opgedeeld in twee delen met een aparte verwachting: enerzijds is er het binnenterrein en anderzijds de kleinere stroken/doorgangen langs de Brandstraat in het noorden en Maagdestraat in het zuiden.

Het gebied waarbinnen de site is gesitueerd is net buiten de 12de eeuwse stadsomwalling gelegen. Het 'Ser-Raes-gerechte' wordt in de late 13de eeuw bij de middeleeuwse stad gevoegd. Hoe het gebied er voorheen uitzag, of hoe het werd uitgebaat is niet duidelijk. De gronden binnen het bouwblok kennen een lange geschiedenis binnen het laatmiddeleeuwse Gent, maar bleven tot in de eerste helft van de 19de eeuw grotendeels onbebouwd. Dit kon worden aangetoond op basis van de vele historische kaarten. Dit grote binnengebied krijgt op verschillende historische kaarten en tekeningen de benaming van 'Slagveld' mee. Hoe het aan deze naam komt, blijft tot op heden een mysterie. Of hier werkelijk sprake is van een terrein waar een veldslag werd geleverd, kon nergens worden teruggevonden in de geraadpleegde bronnen. Het is wachten tot de 19de eeuw vooraleer de centrale zone zal worden bebouwd, met o.a. de oprichting van een kapel.

Sporen van vóór de 19^e eeuw zijn hier echter niet uit te sluiten. Dergelijke binnen- of achterterreinen werden dikwijls gebruikt voor ambachtelijke activiteiten van de omliggende bebouwing. Zo werden bij een recent uitgevoerde archeologische opgraving aan de Burgstraat de restanten van een (late 12de-) 13de eeuwse bleekweide aangetroffen.⁵⁸ Ook daar bevond de onderzoeklocatie zich net buiten de voormalige stadsgracht, de Houtlei.

Volgens bronnen zou de wijk verschillende wevers hebben gehuisvest. Echter moet worden opgemerkt dat deze beroepstak vermoedelijk weinig tot geen structurele sporen heeft achtergelaten in de bodem.

Los van eventuele middeleeuwse off-site fenomenen, zijn sporen uit archeologisch oudere periodes nooit uit te sluiten, alhoewel de kans op het aantreffen ervan relatief laag moet worden geschat.

De straten die het bouwblok omsluiten, kenden, in tegenstelling tot het binnengebied, vermoedelijk reeds vanaf de late middeleeuwen bebouwing. Archeologische onderzoek aan de nabijgelegen Wellingstraat heeft immers aangetoond dat sporen vanaf het midden van de 14de eeuw niet uit te sluiten zijn. De Brandstraat vertoont vanaf de vroegste cartografische bronnen reeds sporen van burgerlijke architectuur. Voor de Maagdestraat is het minder duidelijk, maar ook hier kan dezelfde verwachting worden opgesteld. Indien de brand van 1360 in dit deel van de wijk ook vernieling heeft aangericht, zal dit zijn sporen hebben nagelaten.

3.4. Toekomstige bodemingrepen

De bestaande 19de eeuwse kelders onder de huidige bebouwing zullen bij de nieuwbouw niet worden uitgebrouwen, maar opgevuld. De enige nieuwe kelder die zal worden gegraven bevindt zich centraal binnen het terrein, aan de kop van de kapel. De footprint van deze kelder overlapt ongeveer 1/3 met de reeds bestaande kelder, die m.a.w. zal worden uitgebreid.

De kapel is deels onderkelderd, dit enkel onder de oostelijke helft. Bij het nieuwbouwproject wordt de keldervloer ca. 0,50m verlaagd en ingericht voor enkele zorg- en technische functies.

Ter hoogte van de nieuwbouw, zowel op het binnenterrein al aan de straatkanten, zal er daadwerkelijk grond worden afgegraven, maar de afgraving zal echter eerder minimaal zijn, aangezien er

---

⁵⁸ Vanoverbeke et al, 2016.

paalfundering voorzien is voor de nieuwe panden langs de Brand- en Maagdestraat en een volle funderingsplaat voor de assistentiewoningen op het binnenterrein.

Alle voorziene parkeerplaatsen zijn bovengronds, er wordt m.a.w. geen ondergrondse parkeerkelder aangelegd. De centrale in- en uitrit voor auto's wordt langs de Brandstraat voorzien. De doorrit langs de Maagdestraat is voorzien voor voetgangers en fietsers.

Los van de nieuw op te trekken gebouwen worden tevens enkele diverse regenwaterputten en bufferbekkens aangelegd. Ook zal het terrein worden doorsneden voor de aanlag van nieuwe riolering, zowel voor hemelwater als vuil water (zie figuur 4). De ingrepen die hiermee gepaard gaan, kunnen een bedreiging vormen voor het archeologische bodemarchief.

In de oude toestand was 2400 m² van de site ingericht als groenzone. In het nieuwe project wordt deze groenaanleg uitgebreid tot 3350 m². Dit gaat gepaard met te verwaarlozen bodemingrijpende werkzaamheden. De meest waardevolle bomen binnen het terrein worden gevrijwaard en enkel een aantal kleinere bomen worden verwijderd.

Los daarvan moet worden gesteld dat er ter hoogte van de bestaande volumes een zekere graad van verstoring verwacht kon worden.

3.5. Beantwoorden onderzoeksvragen bureauonderzoek

In de Bijzondere Voorwaarden opgesteld voor dit onderzoek werden verschillende onderzoeksvragen opgesteld waarop op basis van de bureaustudie een antwoord dient gegeven te worden:

1. *Welke archeologische structuren kunnen ter hoogte van het plangebied verwacht worden op basis van een analyse van het historisch kaart- en bronnenmateriaal?*

Zoals bij het hoofdstuk archeologische verwachting reeds werd geschreven zijn de verwachtingen tweeledig. Op het binnenterrein zijn de verwachtingen voor het aantreffen van archeologische sporen en structuren aan de lage kant. Deze zone bleef tot in het begin van de 19de eeuw quasi volledig onbebouwd. De verwijzing naar een slagveld blijft daarentegen voor vraagtekens zorgen. Sporen van ambachtelijke aard, vanaf de late middeleeuwen, zijn echter niet uit te sluiten.

De twee kleine zones aan de Brandstraat en de Maagdestraat waren vermoedelijk reeds vanaf de 14de eeuw ingenomen door burgerlijke architectuur. Hier is het aantreffen van sporen van bebouwing vanaf de late middeleeuwen wel degelijk te verwachten.

2. *In welke mate en in welke zones kan er een (recente) verstoring verwacht worden van archeologisch erfgoed?*

Ter hoogte van de huidige bebouwing, die vermoedelijk een kern heeft die (slechts) teruggaat tot het begin van de 19de eeuw, kan een zekere graad van verstoring worden verwacht. Ook zijn bepaalde delen van deze gebouwen onderkelderd (zie figuur 8).

3. *Welke zones zullen binnen de huidige herinrichtingsplannen onderhevig zijn aan grondverzet en bodemverstoring?*

In figuur 8 is schetsmatig aangegeven waar de te slopen bebouwing zich situeert (met of zonder onderkeldering) en waar de nieuwbouw wordt opgetrokken. Ter hoogte van de nieuwbouw op het binnenterrein beperkt het grondverzet zich tot het afgraven van maximaal 0,5 m voor het plaatsen van een funderingsplaat.

Aan de Brandstraat en Maagdestraat zal gebruik worden gemaakt van een funderingsplaat op palen.

Centraal op het terrein (aan de kop van de bestaande kapel) wordt een bestaande kelder uitgebreid.

De huidige vloer in de kelder van de kapel wordt uitgedoken en 0,35 m verlaagd.

4. *Op basis van de voorgaande afwegingen: op welke locatie(s) vindt de archeologische evaluatie van het plangebied het beste plaats en vanuit welke wetenschappelijke vraagstelling?*

Zie hoofdstuk 7. Advies.

3.6. Advies Prospectie

Op basis van voorgaande werd door BAAC Vlaanderen een voorstel gedaan tot het graven van enkele proefputten en –sleuven. Zie figuur 34 voor de exacte locatie ervan.

Zones waar bebouwing aanwezig was, werden grotendeels vermeden omwille van de reeds toegebrachte verstoring. Er werd vanuit gegaan dat de geplande afgraving voor de nieuwbouw niet (veel) dieper zal gaan dan de reeds toegebrachte verstoring voortvloeiend uit de vorige bouwcampagnes. Indien uit de prospectie zou blijken dat er een archeologisch niveau heel ondiep onder het maaiveld bevindt, zou hier verder wel aandacht aan worden besteed.

In de bestaande kapel zal de huidige vloer worden uitgebroken en met ca. 0,35m worden verlaagd. Het leek BAAC overbodig om deze werken archeologisch op te volgen, daar de verstoring van de (laat) 19de eeuwse kelder er reeds ca. 2m diepte reikt.

In het voorstel voor de prospectie werd ingezet op de zones die in de toekomst zullen worden bebouwd en waar vooraf niets stond. Daarnaast werden ook enkele toekomstige tracés voor riolering aangestipt.

Het gaat om vier proefsleuven en één proefput (zie figuur 34):

- **WP1:** 2m op 10m; ter hoogte van de ingang aan de Brandstraat in het noorden. Hier komt een deel nieuwbouw waarbij funderingspalen zullen worden gebruikt en zal nieuwe riolering worden aangelegd.
- **WP2:** 2m op 10m; in de noordoostelijke hoek van de onderzoekslocatie, ter hoogte van de geplande nieuwbouw en buiten de huidige bebouwing.
- **WP3:** 4m op 4m; ter hoogte van de te bebouwing aan de Maagdestraat in het zuiden. Hier komt een
- **WP 4:** 2m op 25m; centraal op het terrein; op het tracé van de toekomstige riolering en bufferbekken.
- **WP 5:** 2m op 25m; centraal op het terrein, ten noorden van wp4; op het tracé van de toekomstige riolering.

Volgens bovenstaand puttenplan zou ca. 150m² worden geprospecteerd. Werkputten 1 en 3 moeten een beeld kunnen geven van de historische bebouwing langs de Maagdestraat en Brandstraat. De overige sleuven zullen eerder een inzicht geven over de terreinopbouw en de mogelijke archeologische sporen centraal op de onderzoekslocatie.

Deze voorgestelde prospectie kon pas worden uitgevoerd wanneer de gebouwen ter hoogte van WP1 en 2 zijn gesloopt. Na uitvoering van de prospectie zal een advies worden opgesteld voor eventueel vervolgonderzoek of vrijgave van de terreinen.

Figuur 34:Voorgesteld puttenplan.

4 Prospectie

4.1. Methode

De archeologische prospectie in de vorm van proefputten werd gefaseerd uitgevoerd op maandag 3 april en dinsdag 16 mei 2017 door Jasper Billemont en Robrecht Vanoverbeke van BAAC bvba. Deze opsplitsing had te maken met het al dan niet vrij zijn van te onderzoeken zones binnen het plangebied.

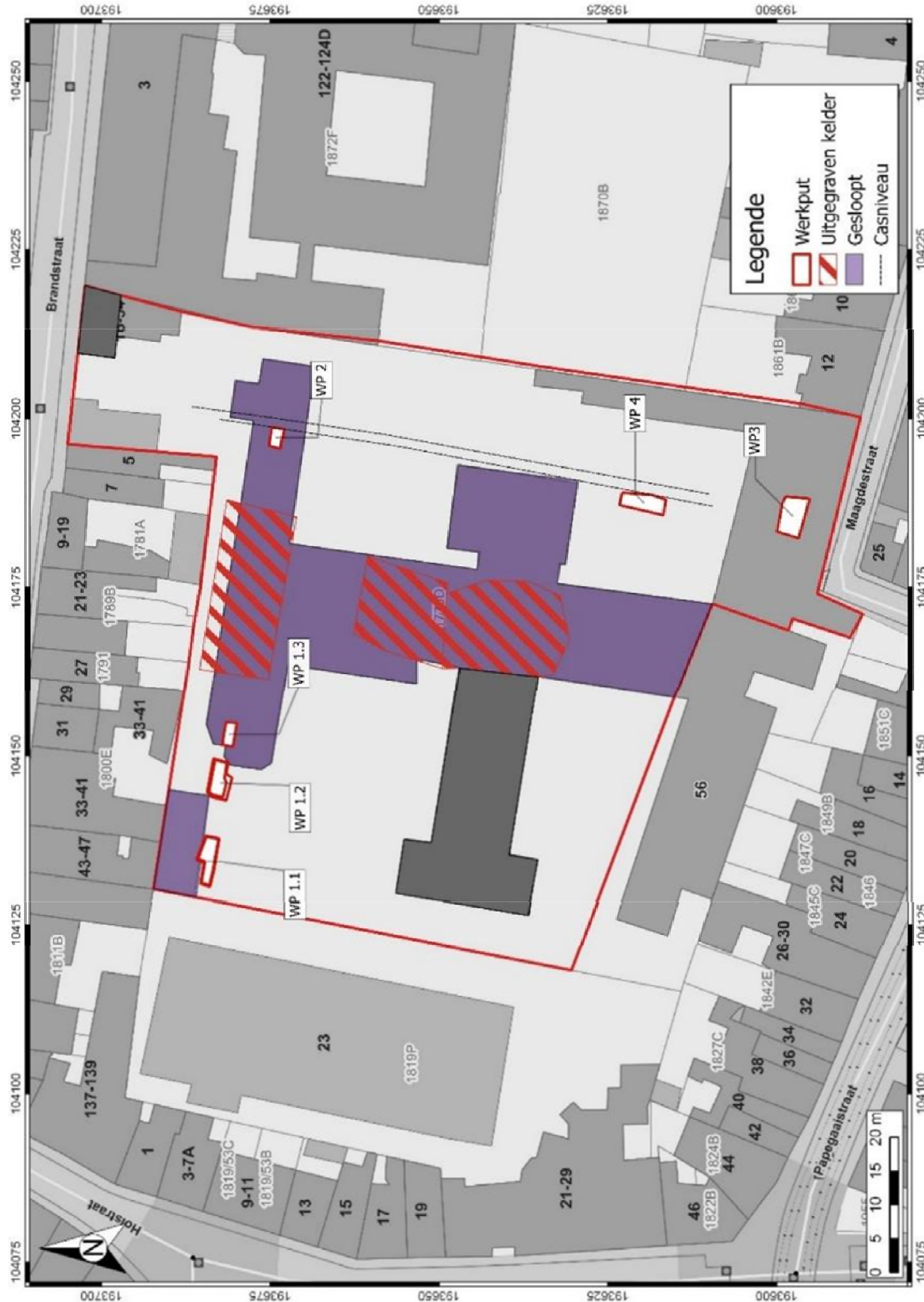
Figuur 35: Het onderzoeksterrein tijdens de eerste fase van de prospectie. Centraal op het terrein is de 19de eeuwse kapel ontdaan van insluitende bebouwing en nu prominent aanwezig. Foto richting zuiden.

Binnen het onderzoeksgebied werden vijf proefputten aangelegd. Tijdens de uitvoering van het veldwerk bleek echter dat het vooropgestelde plan niet aangehouden kon worden. Langere sleuven werden opgesplitst in kleinere putten of fors ingekort naar aanleiding van waarnemingen tijdens het veldwerk.

- **WP1** werd niet uitgevoerd. Ter hoogte van de vooropgestelde WP1 bleek tijdens het verloop van het bouwproject dat in deze zone geen grote bodemroerende werkzaamheden meer zouden plaatsvinden. De geplande watercisterne kon worden geïnstalleerd op net dezelfde locatie als een voorganger. Ook werd het geplande bufferbekken (met een verstoring tot max. 1m diepte) verplaatst naar meer centraal op het terrein. Dit werd besloten nadat op het middenterrein reeds enkele proefputten (1.1/1.2/1.3 en 2) werden gedocumenteerd en de kon worden besloten dat dit geen verdere impact zou hebben. Het archeologische onderzoek op deze aanvankelijk gereserveerde locatie werd dan ook niet uitgevoerd.
- **WP2** werd opgesplitst en hernoemd tot WP1.1, 1.2 en 1.3. De reden voor de opsplitsing wordt verderop beschreven.
- **WP3**: De geplande WP3 werd iets groter aangelegd en tot WP4 hernoemd.
- **WP 4** werd ingekort en hernoemd tot WP 3. De redenen voor het inkorten worden verderop besproken.

- **WP 5** werd ingekort en hernoemd tot WP 2. De redenen voor het inkorten worden verderop besproken.

In totaal werd ca. 80 m² onderzocht binnen het 7380 m² grote terrein. Dit is zeker en vast een lage dekkingsgraad, echter zal verder blijken dat ook aan de hand van de uitgevoerde prospectie een duidelijk beeld van de onderzoekslocatie kon worden verkregen.

Figuur 36: Uitgevoerd puttenplan.

De archeologische vlakken werden door een graafmachine aangelegd op het archeologisch relevante en leesbare niveau, dit onder begeleiding van minstens één archeoloog. Vervolgens werd het vlak manueel bijgeschaafd en schoongemaakt, zodat de sporen het best zichtbaar waren.

Doel van de prospectie met ingreep in de bodem was een archeologische evaluatie van het terrein. Dit houdt in dat het archeologisch erfgoed opgespoord, geregistreerd, gedetermineerd en gewaardeerd werd en dat de potentiële impact van de geplande werken op de archeologische resten werd bepaald. Onderdeel van de evaluatie is dat er mogelijkheden gezocht worden om een eventuele site *in situ* te behouden of, indien dit niet kan, er aanbevelingen worden geformuleerd voor vervolgonderzoek (ruimtelijke afbakening, diepteligging, strategie, doorlooptijd, te voorziene natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservatietechnieken, voorstel onderzoeksvragen).

Van alle werkputten werden overzichtsfoto's gemaakt en van alle sporen ook detailfoto's. De werkputten en sporen werden ingetekend door middel van een GPS en gedocumenteerd aan de hand van fotografische opnames en beschrijvingen. Sporen-, foto- en vondstenlijsten werden digitaal geregistreerd in het veld. Gebruik makend van het programma *Autocad* en *QGIS* werden de verzamelde data van de opgravingsvlakken verwerkt tot een gedetailleerd en overzichtelijk grondplan.

Bij elke werkput werden steeds één of meerdere profielen geregistreerd. Deze profielen werden zowel fotografisch als op papier geregistreerd. Met behulp van een metaaldetector (*XP Gold Maxx Power*) werd naar metaalvondsten gezocht. Metaalvondsten werden ingezameld als ze zich aan het vlak bevonden of als ze zich in een spoor bevonden dat gecoupeerd werd.

Meteen na afloop van het onderzoek werden de werkputten gedicht om verdere degradatie en instabiliteit van het terrein te voorkomen.

4.2 Resultaten

Op maandag 3 april werden de proefputten WP1.1, 1.2, 1.3 en WP2 aangelegd en onderzocht. Enkel de noordelijke zone van het totale plangebied was die periode vrij voor het archeologisch onderzoek. De rest van het plangebied was nog bebouwd of was nog onder sloop en dus niet prospecteerbaar. Het aanvankelijk doel was om binnen dit vrije deel de sleuven WP2 en 5 van het puttenplan in figuur 34 uit te voeren. Echter bleek al snel dat dit niet volgens plan zou uitgevoerd kunnen worden.

Ter hoogte van de geplande WP2 (NW hoek van het plangebied) werd de sleuf opgedeeld in kortere putten, dit omwille van het feit dat al snel bleek dat er sprake was van een dik opgebracht recent, antropogeen pakket. Tot minstens 1,5m onder maaiveld werd een sterk puinig en los pakket met veel sintels en 19de eeuwse aardewerk opgemerkt. Daaronder werd de ophoging iets minder puinig. Hier en daar gingen vergravingen nog dieper, tot meer dan 2m onder maaiveld. De sleuf werd opgedeeld in drie afzonderlijke kleinere putjes (zie figuur 36), omdat het risico op inkalven van de putwanden te hoog was bij het graven op deze diepte. In elk van de drie afzonderlijke werkputten werd quasi eenzelfde bodemopbouw waargenomen.

- In WP1.1 reikte de 19de eeuwse ophoging tot 1m50 onder maaiveld (maaiveld op 9m15 TAW) en lag deze direct bovenop de moederbodem die bestond uit bruinwit homogeen zand (met bioturbatie).
- In WP1.2 reikte de 19de eeuwse ophoging tot 1m80 onder maaiveld. Daaronder werden twee kuilen aangetroffen, ingegraven in de moederbodem, die geïnterpreteerd werden als (zand)winningskuilen (zie Figuur 37).
- In WP1.3 werd tussen de funderingen van het gesloopte 20ste eeuwse pand een klein putje aangelegd. Hier reikte de 19de eeuwse ophoging tot 1m30 onder maaiveld. Onder dit pakket werd bovenop de moederbodem een donkerbruin-grijs homogeen zandige laag van ca. 1m dikte opgemeten met een weinig houtskoolspikkels en verbrande klei/leem of

baksteenbrokjes. Verder was deze relatief schoon. Deze laag die op de moederbodem afgezet was wordt voorzichtig geïnterpreteerd als een stuifzandpakket. Hierop wordt verder dieper ingegaan.⁵⁹

Wat betreft archeologisch sporenbestand, werden enkel in WP 1.2 twee vermoedelijke zandwinningskuilen opgetekend. Het ging telkens om rechthoekige kuilen met een donkerbruin-grijze homogene zandvulling waarin houtkool, baksteenfragmenten en een enkele aardewerkscherf werd in opgemerkt. Deze kuilen kwamen tevoorschijn onder de subrecente bodempakketten.

Figuur 37: Werkput 1.2 met onderin twee winningskuilen. Foto richting zuidwesten.

De lange NZ geplande sleuf dwars over het terrein (WP5 in figuur 34) werd niet aangelegd aangezien er op het geplande tracé voor de nieuwe nutsleidingen nog een ondergrondse gemetste kabelgeul/goot/caniveau (1m breed – 2m diep) van het voormalige gebouw bleek te liggen (stippellijn op inmetingsplan). Na overleg met de aannemer werd gegarandeerd dat deze kabelgoot zou worden gerecupereerd bij de nieuwbouw en dus geen nieuwe sleuf zou worden gegraven. Dit betekende dat er ook geen nieuwe versterking aan te pas zou komen en diende de vooropgestelde proefsleuf niet te worden gegraven. Er werd ter controle toch een kleinere werkput (WP2) aangelegd, direct tegen de bestaande kabelgoot. Op die manier werd de bodemgesteldheid op desbetreffende locatie eveneens in kaart gebracht en kon gedocumenteerd worden hoe diep de aanwezige kabelconstructie in de bodem reikte.

In de werkput werd een gelijkaardige bodemopbouw als in werkputten 1.1/1.2 waargenomen. Van maaiveld tot 1m60 diepte werd de alomtegenwoordige 19de eeuwse puinlaag opgetekend, daaronder kwam een donkerbruin homogeen en relatief schone zandige laag van 60cm dikte bovenop de moederbodem aangesneden. Of het hier ook over een stuifpakket ging⁶⁰, is niet met zekerheid te zeggen.

⁵⁹ Mogelijks is deze te vergelijken/koppelen aan de stuifzandlaag aangetroffen in WP3.

⁶⁰ Mogelijks is deze te vergelijken/koppelen aan de stuifzandlaag aangetroffen in WP3.

Figuur 38: Profiel met opgebrachte pakket in wp5, tegen de bestaande kabelgoot (links in beeld).

Op dinsdag 16 mei werden de werkputten binnen het zuidelijke deel van het plangebied onder handen genomen. Ook werd in de te restaureren kapel het uitgegraven niveau onder de keldervloer geïnspecteerd. In het vlak binnen de 19de eeuwse bouwwerk werden echter geen relevante sporen opgemerkt. Hier werd het oude kelderniveau met 35cm verlaagd. Het vlak bevond zich op 6m10 TAW (ca. 3m50 onder maaiveld).

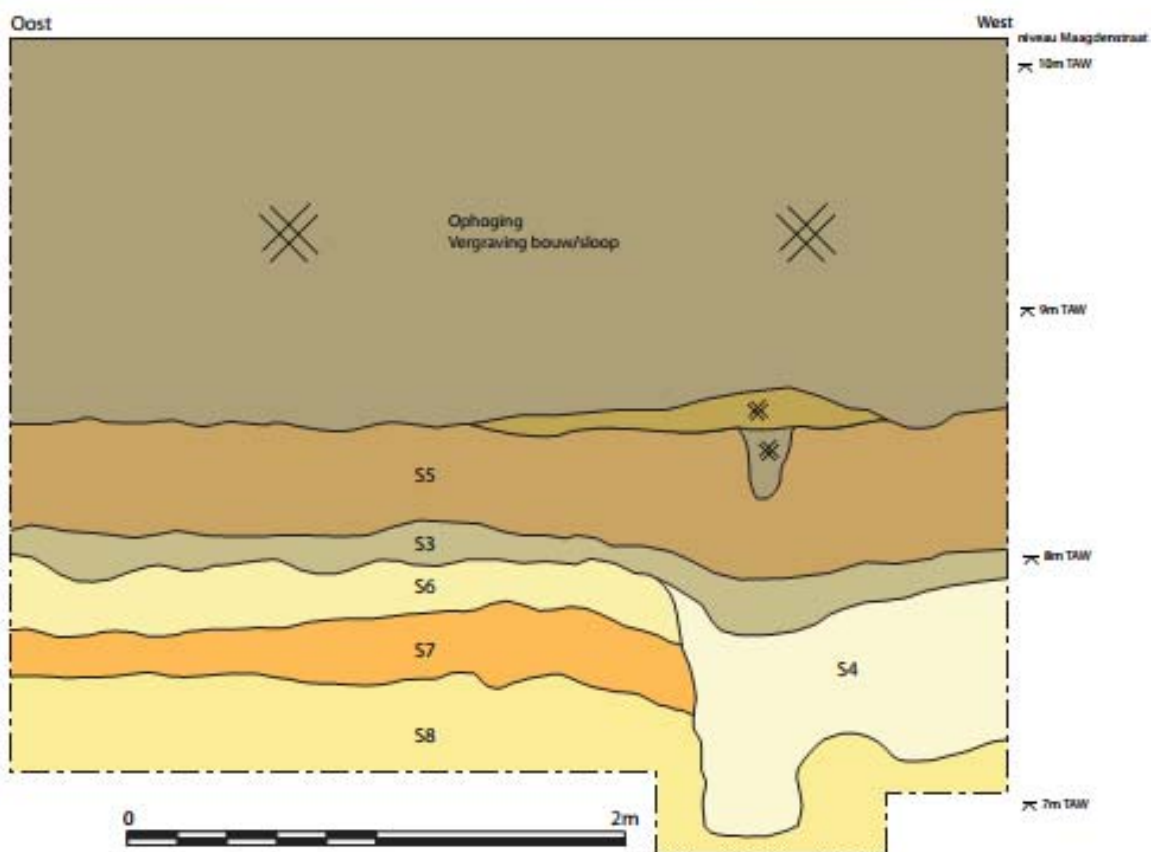
Net als Wp2 in het noorden van het terrein werd de lange geplande sleuf (WP4) ook hier ingekort en langs de nog aanwezige kabelgoot, die zal worden hergebruikt bij de nieuwbouw, aangelegd. In deze proefput (ca. 2m op 5m) kwam hetzelfde beeld van de bodemopbouw als de noordelijke putten 1.1 en 1.2 naar voren. De natuurlijke bodem blijkt opgehoogd te zijn met een (19de eeuwse) puinpakket van ca. 1,5m. Van een schoner homogeen zandpakket tussen de ophoging en de moederbodem was hier echter geen sprake. In het vlak bevonden zich daarnaast nog vele subrecente puinsporen en vergravingen.

Figuur 39: Wp4, tegen de bestaande kabelgoot (rechts).

Als laatste werd de meest zuidelijke proefput aangelegd. Deze WP4 met afmetingen van ca. 4m op 4m was te situeren binnen de gesloopte bebouwing aan de Maagdestraat. De verstoring van de voormalige bebouwing bleek duidelijk aanwezig, zo was de helft van de proefput vergraven tot zeker 2m onder maaiveld, op de locatie van een oud kelderniveau. In de andere helft werden geen relevante sporen aangetroffen, maar gaf het profiel daarentegen interessante informatie.

Het oorspronkelijke maaiveld bevond zich ter hoogte van de proefput op 10m10 TAW (straatniveau Maagdestraat). Tot een diepte van ca. 8m60 TAW werd een verrommelde puinhoudende gelaagdheid aangetroffen, deels te vergelijken met de alomtegenwoordige 19de eeuwse ophoging en deels ook te koppelen aan de bouw en sloopwerken van de 20ste eeuwse gesloopte panden. Onder dit weinig relevant pakket kwam een homogeen lichtbruin niveau van grof zand, met een dikte van ca. 0,5m (S5), aan het licht waarin veel onzuiverheden, zoals houtskoolspikkels, en waar bovendien enkele scherven Romeins aardewerk en bouw materiaal werden in aangetroffen. Dit pakket dekte een vermoedelijk oud leefniveau (S3), op een hoogte van 8m10 TAW, en vermoedelijke kuil (S4) af. De looplaag, een donkerbruine humeuze zandlaag met houtskoolfragmenten en verbrande leem-partikels, was ongeveer 0,20m dik. De kuil S4 werd in het vlak (als nazak van S3) en in het profiel gedocumenteerd en doorsneed de dieperliggende lagen S6 en S7. De vulling van de kuil was gevormd door een heterogeen lichtgrijs-gelig zand met ook hier houtskool en verbrande leemdeeltjes als bijmengingen. De leeflaag en kuil bevatten tevens diverse aardewerkfragmenten die een Romeinse datering kenden (tweede helft van de 2de eeuw – derde kwart 3de eeuw). Het aardewerk wordt verderop besproken.

Figuur 40: Profiel in wp3.

Onder deze leeflaag, S3, werd een tweede homogene wit-gele zandlaag opgetekend, S6, dewelke ook de eigenschappen van een stuifpakket vertoonde. Deze laag, met de bovenkant op ca. 8m TAW en een dikte van gemiddeld 0,20m, dekte op zijn beurt een laag met duidelijke bodemvorming die eveneens als looplaag kan worden geïnterpreteerd. Deze homogeen bruine grof zandige laag, S7, met ijzeruitloging, had een dikte van 0,20-0,25m, waarvan de bovenkant op ca. 7m70 TAW lag, bevond zich op het moedermateriaal, S8, een oranje-bruine zandbodem op een hoogte van 7m50 TAW. Zowel in S6 als S7 werden geen archeologische artefacten aangetroffen en konden m.a.w. niet worden gedateerd.

4.3. Vondstmateriaal (door Niels Janssens)

Tijdens het onderzoek aan de Maagdestraat werden slechts een weinig aan vondstmateriaal gerecupereerd. In werkputten 1.1, 1.2 en 1.3 werden enkel 19de eeuwse glas- en aardewerkfragmenten uit het opgeworpen pakket gehaald. In S2 in WP 1.2 werd een klein fragment van een vermoedelijk middeleeuwse scherf gevonden. Deze kon echter niet nauwer worden gedateerd.

In WP3 werd daarentegen wel een representatief vondstensemble aangetroffen. In een drietal contexten aardewerkfragmenten gevonden die in de Romeinse periode worden geplaatst. Alle scherven werden individueel bekeken en ingedeeld per materiaalcategorie, in dit geval: KRU/GOA: Kruikwaar/gewoon oxiderend gebakken aardewerk, GRA: gewoon reducerend gebakken aardewerk, TA: technisch aardewerk, HAN: handgevormd aardewerk en op bakselgroep:

- GOA NFB: *Gewoon oxiderend gebakken aardewerk Noord-Frankrijk regio Bavay-Famars*
  - Bleek bruin baksel met inclusies van kwarts, calciet en zwarte partikels. Zie ook Willems 2005: GWO-BAVY
- GOA NFD: *Gewoon oxiderend gebakken aardewerk Noord-Frankrijk regio Dourges*
  - Voormalig Scheldevallei, Rupeliaans aardewerk: Oranje, stoffig aanvoelend baksel met af en toe grijze tot lichtgrijze kern. Inclusies van voornamelijk kwarts.
- GRA ATR: *Gewoon reducerend gebakken aardewerk, Atrebatian Reduced Ware*
  - Dit baksel wordt soms ook aangeduid met de term Arras-waar. Zeer hard, bladerig baksel met een bleek tot donkergrijze kleur..
- GRA LLW1: *Gewoon reducerend gebakken aardewerk Low Lands Ware 1*
  - Soms ook Waaslands grijs genoemd. Blauwgrijs baksel met een overvloedige aanwezigheid van zilverkleurige mica spikkels.
- GRA LOK/REG: *Gewoon reducerend gebakken aardewerk Lokaal/regionaal*
  - Grijs tot lichtgrijs, zandig aanvoelen baksel met voornamelijk kwarts als verschraling.
- HAN NM: *Handgevormd aardewerk, North Menapian*
  - Ook wel aangeduid als kustaardewerk. Kwartsrijke klei verschraald met kwarts, chamotte en vegetaal materiaal.
- HAN LOK/REG: *Handgevormd aardewerk van lokale/regionale oorsprong*
  - Bruingrijs over grijs tot donkergrijs baksel waarin voornamelijk kwarts en potgruis kan herkend worden als verschraling.
- TA 1: *Technisch aardewerk 1*
  - Ook wel zoutcontainer, kustaardewerk of briquetage aardewerk genoemd. Een handgemaakt, zacht gebakken baksel dat voornamelijk met organisch materiaal werd verschraald. Doordat dit bij het bakproces verloren ging kunnen

verschillende gaatjes in het baksel herkend worden en voelt het licht aan. Het wordt gekenmerkt door een licht tot donkergrijze en rozerode kleur.

Behalve de absolute telling werd ook het minimum aantal exemplaren (MAE) geteld per spoor. Hierbij werden exemplaren van elkaar gescheiden op basis van verschillende diagnostische criteria, zoals bvb. het aantal randen en bodems, de dikte en het uitzicht van de bakfels, aanwezige versieringspatronen. Bij het bekijken van de exemplaren werd dus ook gekeken naar de aanwezige versieringen. Waar mogelijk werden ook de vormen ((kook)pot, kruik, kom) en de types genoteerd.

In totaal werden 32 scherven geteld, behorende tot minstens 13 exemplaren.

	GOA NFB	GOA NFD	GRA ATR	GRA LLW1	GRA LOK/REG	HAN NM	HAN LOK/REG	TA 1
Aantal	1	1	6	1	1	17	4	1
MAE	1	1	1	1	1	3	4	1

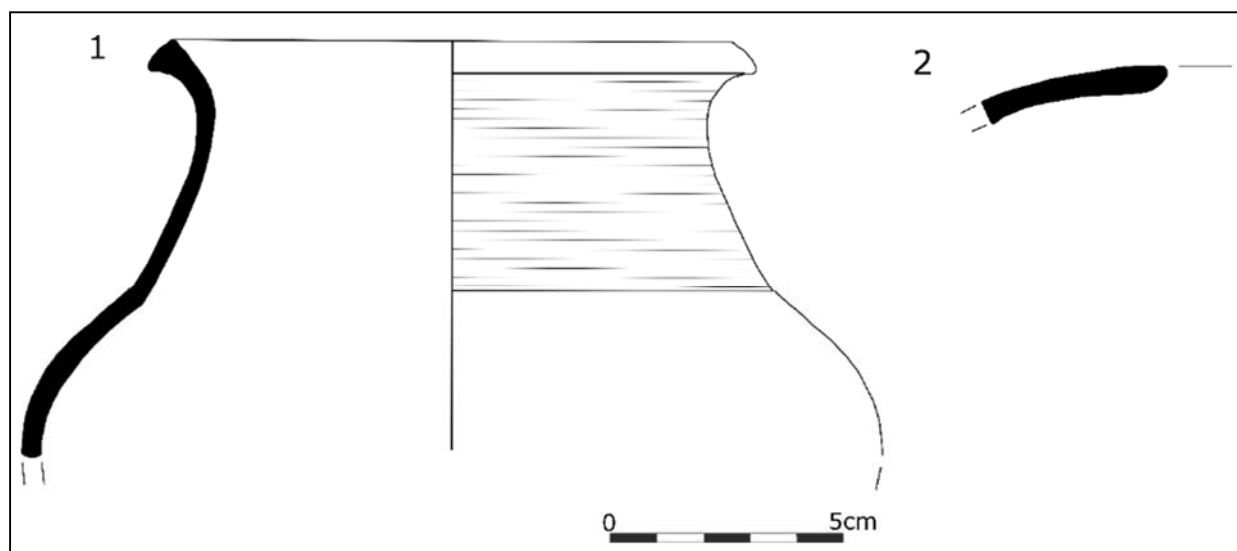
Zoals reeds aangehaald werden de scherven in een drietal contexten gevonden. Dit waren sporen S3 (een laag), S4 (een kuil net onder deze laag) en S5 (stuifzand) in werkput 3. Enkele scherven werden bij de aanleg van een vlak, onder de laag S3 verzameld en konden dus niet met zekerheid aan S3 of S4 toegeschreven worden. Opvallend, maar niet verwonderlijk, was dat enkele scherven van een zelfde beker in GRA ATR (Gobelet Tronconique met bijna driehoekige rand) in zowel S3 en S4 konden worden aangetroffen. Dit kan wijzen op een gelijktijdigheid van beide sporen, waarbij deze dus in een zelfde fase gevuld werden. Het zou echter ook kunnen dat enkele scherven via menselijke activiteit (ploegen bvb.) in deze laag zijn terecht gekomen. Er werden echter nog meer scherven uit de Romeinse perioden in de laag aangetroffen.

S 3

In S3 werden 6 scherven gevonden van minstens 4 exemplaren:

	GRA ATR	GRA LOK/REG	HAN NM	HAN LOK/REG	TA 1
Aantal	2	1	1	1	1
MAE	1	1	1	1	1

Slechts twee konden getypeerd worden, namelijk een kom met naar binnen gebogen, ongeprofileerde rand in HAN LOK/REG (Declercq 2009 type K12) (Figuur 41 – 2) en enkele fragmenten van een zogenaamde ‘gobelet tronconique’ met bijna driehoekige rand in GRA ATR (Figuur 41 – 1). Bij deze laatste beker konden horizontale gladdingslijnen op de hals worden vastgesteld, een fenomeen dat kenmerkend is voor dit type aardewerk.

Figuur 41: Gobelet Tronconique (links) en kom K12 (rechts).

Een strakke datering kan op basis van dit materiaal niet gegeven worden. Het spoor zou, op basis van de aanwezigheid van de tronconische beker, in de periode 50-250n.Chr. kunnen geplaatst worden. De aanwezigheid van HAN NM zou kunnen wijzen op een datering in de tweede helft van de 2de eeuw – derde kwart 3de eeuw. Gezien het hier in alle gevallen zou kunnen gaan om opgeploegd materiaal, kan de datering niet met zekerheid aangehouden worden.

S4

In dit spoor werden 16 scherven gevonden van minstens 2 exemplaren. Een derde exemplaar werd niet geteld omdat het hier gaat om het zelfde exemplaar als werd aangetroffen in spoor 3 (GRA ATR):

	GOA NFB	GRA ATR	HAN NM
Aantal	1	1	14
MAE	1	0	1

Enkel het exemplaar in GRA ATR, de 'gobelet tronconique' met bijna driehoekige rand, waarvan reeds scherven werden gevonden in spoor 3, kon getypeerd worden.

Ondanks de vele scherven in HAN NM kon hier geen type herkend worden. Gezien de grootte van het individu kan wel een pot voor opslag, mogelijk een dolium, vermoedt worden. Opvallend bij dit exemplaar was de versiering op de wand van de pot. Deze bestond uit verschillende banden, telkens afgeboord met een horizontale gladdingslijn. Tussen deze banden waren versiering door middel van verticale gladdingslijnen en driehoekige vormen met daarin verticale gladdingslijnen aangebracht. Dit type versiering in verschillende patronen boven elkaar is kenmerken voor materiaal uit het kustgebied en zou een sterke link hebben met de 'BB'-industrie uit Dorset⁶¹. Dit materiaal zou voornamelijk tussen 150/170 en 270n.Chr. moeten worden gedateerd.

⁶¹ Declercq 2009, 439.

Figuur 42: Exemplaar in HAN NM.

Behalve het schervenmateriaal werd ook een fragment van een imbrex gevonden.

Dit spoor kan gedateerd worden tussen 150 en 225n.Chr. op basis van de aanwezigheid van een wandscherf van vermoedelijk een kruik in GOA NFB⁶² en de aanwezigheid van aardewerk uit het kustgebied met typische versiering.

S3/4

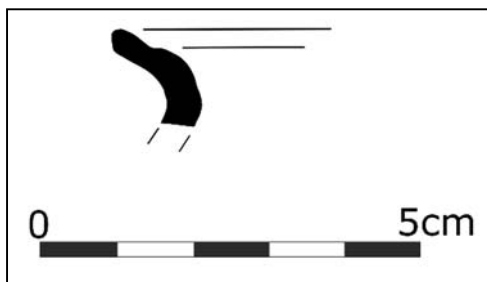
Op het contactvlak tussen sporen 3 en 4 werden nog een achttal scherven gevonden. Deze kunnen dus zowel tot spoor 3 als 4 behoren:

	GRA ATR	GRA LLW1	HAN NM	HAN LOK/REG
Aantal	3	1	2	2
MAE	0	1	1	2

Er konden een tweetal exemplaren getypeerd worden, namelijk het exemplaar in GRA ATR ('*gobelet tronconique*' met driehoekig randprofiel) en een (kook)pot type Stuart 203⁶³ (kookpot met dekselgeul) in GRA LOK/REG (Figuur 43).

⁶² Willems 2005, 58-59.

⁶³ Stuart 1963.

Figuur 43: Randfragment van kookpot met dekselgeul.

S5

Spoor 5 bevatte slechts 2 scherven, namelijk een bodemfragment van vermoedelijk een kruikje in GOA NFD en een wandscherf in HAN LOK/REG. Ook werd een fragment van een imbrex aangetroffen.

Dit spoor kan tussen 70 en 275 n. Chr. gedateerd worden, gezien de aanwezigheid van een fragment GOA NFD.

4.4. Interpretatie

Tijdens en na uitvoering van de verschillende werkputten is duidelijk gebleken dat het volledige terrein in de 19de eeuw fors werd opgehoogd met aangevoerde grond. In elke proefput werd een consistent pakket gedocumenteerd dat minstens 1m30 dik bleek te zijn. In werkput 1.2 reikte dit zelfs tot 1m80 onder het huidig maaiveld. Deze ophoging is met grote zekerheid te koppelen aan de 'installatie' of het bouwrijp maken van het binnengebied vanaf de jaren '40 van de 19de eeuw. In paragraaf 3.2.4 werd deze bouwevolutie grondiger geschetst.

Deze subrecente ophoging bevond zich in WP1.1 – 1.2 en 4 direct bovenop de moederbodem en werden verder geen sporen van enige bodemvorming gewaargeworden. In WP 1.3, WP2 en vooral WP3 werd een ander en opmerkelijk beeld verkregen.

In deze laatste werkput (WP3) gaf het profiel een duidelijk beeld van de bodemopbouw in de zone tegen de Maagdestraat aan. Op twee verschillende dieptes werden oude afgedekte bodems aangetroffen. Het onderste en oudste looppniveau, S7, bevond zich op ca. 7m70 TAW en was overstoven met een relatief dun (ca. 0,20m) zandpakket S6. Het tweede en op basis van het aardewerk gedateerde looppniveau, S3, bevond zich op ca. 8m TAW werd een afgedekte oude bodem aangetroffen. Deze was op zijn beurt 'beschermd' door een homogeen zandpakket van een halve meter dikte, S5 en daarbovenop lag het reeds aangehaalde 19de eeuws ophogingspakket. Ook S5 betrof een stuifzandlaag. Het betreft een pakket verstoven zand dat vermoedelijk uit de directe omgeving door de wind aangevoerd en het oude niveau heeft afgedekt en terzelfdertijd heeft beschermd.

Deze stuifzanden zijn wel degelijk goed te verklaren. Op diverse historische 16de en 17de eeuwse stadsplannen van Gent worden rondom het centrum kleine heuvels weergegeven, vaak in combinatie met windmolens. Deze verhevenheden ontstonden in de laatste ijstijd en kwamen tot stand door het uitslijten van de droge rivierbeddingen. De wind verplaatste deze zandige sedimenten buiten de rivierbeddingen waardoor verschillende dekzandruggen of landduinen ontstonden.⁶⁴ Zo zijn in en rond Gent een vijftal dekzandruggen te identificeren waarvan een kleine en lage dekzandrug ter hoogte van Ekkergem er een van is. De huidige wijk Ekkergem is op minder dan 1 km in vogelvlucht gelegen van de huidige onderzoekslocatie. Vermoedelijk moet het niet zo ver worden gezocht. Een nog dichterbij

⁶⁴ GELAUDE, 2010, p.1. en STORME, 2009, p. 13.

te situeren zandige opduiking was het 'Terra Montium' een landduin die zich uitstreckte ten noorden van de Bijloke, tussen de Lindelei, Coupure Rechts tot bij de Rozemarijnbrug, tot aan de grenslijn het Casinoplein – Brandstraat – Posteernestraat.⁶⁵ Deze zone omvat de onderzoekslocatie aan de Maagdestraat en werd voor het eerst in 1228 als dusdanig (*Terra Montium*) aangeduid.⁶⁶ De bestaande straatnaam Galgenberg verwijst nog steeds naar deze vandaag zo goed als verdwenen situatie. Ook het huidige reliëf binnen het plangebied kan aanwijzing zijn van deze duin. Zo ligt het straatniveau van de Maagdestraat op 10m10 TAW, terwijl 125m noordelijker het straatniveau van de Brandstraat op 8m60 ligt. Ook zijn in directe omgeving, zoals de Oude Houtlei, Pekelharing, Zandpoortstraat, Holstraat en wederom Galgenberg, nog lichte hoogteverschillen waarneembaar.

Na de vorming van boven vernoemde landduinen meer dan 10.000 jaar geleden kende het plaatselijke landschap blijkbaar nog eeuwen een dynamisch karakter. De aardewerkvondsten hebben aangetoond dat het oude loopvlak pas na de Romeinse periode werd afgedekt, lang na de vorming van de dekzandruggen. Vermoedelijk werden de verstuingen pas een halt toegeroepen, op het moment wanneer de omgeving meer en meer in gebruik wordt genomen voor meer permanentere bewoning, hoogstwaarschijnlijk rond het midden van de 13de eeuw, wanneer dit stuk grondgebied bij de stad wordt gevoegd. Van het middeleeuwse loopvlak werden echter geen sporen teruggevonden. Wel kunnen de aangetroffen kuilen effectief als zandwinningskuilen uit deze periode worden bestempeld. Het dicht onder het oppervlak aanwezige en geschikte zand werd in de middeleeuwen immers door metsers ontgonnen voor het aanmaken van mortel. Het toponiem 'Zavelput' nabij de Galgenberg verwijst naar deze activiteit.⁶⁷

Een gelijkaardige bodemopbouw werd recentelijk nog gedocumenteerd door de Dienst Stadsarcheologie tijdens een archeologisch onderzoek aan de Posteernestraat, waar de voormalige Posteerne-poort was gesitueerd. Deze locatie is op minder dan 100 meter ten oosten van de huidige onderzoekslocatie te situeren. In een lang bodemprofiel, waar ook de Oude Houtlei en delen van de middeleeuwse stadsmuur werden gedocumenteerd, kon een ondergestoven en afgedekt loopniveau uit de Late IJzertijd worden gedocumenteerd.⁶⁸ In een antropogene laag die wordt geassocieerd met nederzettingcontexten werden verbrande leem, houtskoolfragmenten en grote stukken aardewerk aangetroffen. De idee is dat er kortstondige bewoning (moet zijn geweest op een kleine zandrug hier langs de Leie, waardoor een loopniveau. Dit niveau op 8m 40 T.A.W. (met op 8m10 T.A.W. de ongeroerde bodem) werd belopen in de vroeg La Tène-periode. Nadat de site werd verlaten, werd deze opnieuw ondergestoven met een pakket van minstens 0,6m zand. Ook hier was deze zandlaag vrij steriel, net als aan de Maagdestraat. Identiek dan aan de huidige onderzoekslocatie werd aan de Posteernestraat aan de top van deze zandlaag een nieuwe bodemvorming geconstateerd. In de resterende bovenzone van deze bodemvorming werden scherven gevonden, die door bioturbaties waren ingezakt.⁶⁹ Deze vondsten wezen op een nieuwe occupatie in de 1ste eeuw n. Chr. De vondsten toont aan dat er weer menselijke activiteit was vanaf de Romeinse periode.⁷⁰ Een tijdvak dat aansluit bij de datering van het in WP3 aangetroffen loopvlak. De top van dit loopvlak bevond zich aan de Maagdestraat op ongeveer op 8m10 TAW, wat te vergelijken is met het La-Tène niveau aan de Posteernestraat.

⁶⁵ STORME, 2009, p. 13.

⁶⁶ STORME, 2009, p. 14.

⁶⁷ STORME, 2009, p. 13.

⁶⁸ STOOPS, G., 2016a; STOOPS G. et al., 2016b; STOOPS G et al., 2017.

⁶⁹ STOOPS et al., 2017, p. 96.

⁷⁰ STOOPS et al., 2016b, p. 165.

Zowel aan de Posteernestraat als aan de Maagdestraat werden twee afgedekte bodems aangetroffen:

Maagdestraat	Posteernestraat
Moederbodem op 7m50 TAW	Moederbodem op 8m10 TAW
Bodem 1 op 7m70 TAW	La-Tène niveau op 8m40 TAW
Romeins niveau op 8m TAW	Romeins niveau op ca. 9m TAW

Net als aan de Posteernestraat bewijst deze bodemopbouw in ieder geval een dynamisch microreliëf met kleine open zandvlaktes en duinen voorafgaand aan de middeleeuwse urbanisatie.⁷¹

Wat opvalt is het totaal ontbreken van bodemlagen die het tussenliggende anderhalve millennium vertegenwoordigen. Tussen de Romeinse aanwezigheid en de 19de eeuwse bouwwoede bleek het terrein ongeroerd. Enkel twee mogelijks middeleeuwse winningskuilen wijzen op een tussenliggend landgebruik, echter wel direct op de moederbodem die in het zuiden van de onderzoekslocatie ondergestoven bleek. In de middeleeuwse periode moeten de oude bodems in het noordelijk deel van de site m.a.w. reeds (deels) afgegraven zijn geweest.

Historische kaarten vanaf de postmiddeleeuwse periode hebben kunnen aantonen dat het binnengebied onbebouwd bleef, maar het blijft vreemd dat er geen enkel spoor of restant van bodemvorming werd vastgesteld. Of het terrein voor de ophoging in de 19de eeuw eerst werd afgegraven, kon niet worden bevestigd.

In latere periodes zal de aanwezigheid van de zandbodem ook nog gevolgen hebben voor de bezetting van de gronden. Zo werden binnen dit gebied, Terra Montium, dat in de 19de eeuw en in het begin van de industriële revolutie reeds grotendeels verstedelijkt was, diverse metaalgieterijen gevestigd.⁷² De geschikte ondergrond gaf hier, net als in de directe omgeving, aanleiding tot het oprichten van meerdere gieterijen. In het productieproces binnen deze bedrijfstak is een zandige ondergrond onontbeerlijk, wat duidelijk in deze zone rijkelijk aanwezig was. Zo werden ruwijzeren staven, en grote stukken zoals vliegwielen en andere onderdelen van stoommachines bijvoorbeeld in, in open sleuven of mallen, in de volle zandgrond gegoten.⁷³ Bij de bespreking van de 19de eeuwse kadasterkaarten en mutaties (paragraaf 3.2.4) is gebleken dat binnen het tot dan open terrein van 1840 tot zeker 1874 een ijzergieterij was gevestigd, opgericht door Francis Gyselinck. Mogelijks zijn daarbij enkele van de in de verscheidene werkputten aangetroffen 19de eeuwse vergravingen te koppelen aan deze industrie van de metallurgie.

⁷¹ STOOPS et al, 2016b, p. 165.

⁷² STORME, 2009, p. 14.

⁷³ Idem.

4.5. Beantwoording onderzoeksvragen Bijzondere Voorwaarden

1. Welke bodemopbouw kan tijdens het vooronderzoek vastgesteld worden? Is deze bodemopbouw over het hele terrein gelijkaardig of zijn er lokale verschillen? Welke impact hebben bodemvormende factoren en/of processen gehad op de bewaring van archeologisch erfgoed?

De specifieke bodemopbouw, voornamelijk gedocumenteerd in WP3, werd hoger uitvoerig beschreven. Deze bodemopbouw bleek op basis van de gedocumenteerde profielen echter niet te gelden voor het hele terrein. Er werden lokale afwijkingen vastgesteld, veroorzaakt door latere activiteiten op het terrein met de 19de eeuwse fase als grootste periode van versterking. Op enkele plaatsen heeft de opgebrachte antropogene bodem echter ook wel voor een goede bewaring van de ondergrond gezorgd.

2. Kunnen op basis van vondstmateriaal, oversnijdingen en/of vulling uitspraken gedaan worden over de datering en de onderlinge fasering van de aangetroffen sporen?

Er werden los van 2 mogelijks middeleeuwse winningskuilen en 1 Romeinse kuil, geen concrete sporen aangetroffen. De bodemlagen konden daarentegen wel worden gedateerd met een occupatiefase in de Romeinse periode en een grondige fase in de 19de eeuw. Aanwezigheid van de mens in de tussenliggende periodes kon niet worden aangetoond.

3. Kan voor de vindplaats het principe van behoud in situ nagestreefd worden, zo ja aan welke randvoorwaarden dient voldaan te worden?

Er werd tijdens het onderzoek geen vindplaats aangetroffen, echter wijst de bodem op een hoge potentie voor de aanwezigheid van een Romeinse site. De aangetroffen archeologische relevante gelaagdheid zal bij de toekomstige bouw niet tot minimaal worden geraakt. De geplande bebouwing gaat immers gepaard met slechts een minimale afgraving voor de aanleg van een volle funderingsplaat (20-40cm dikte) gefundeerd op palen in een verspreid palenplan. Het Romeinse loopvlak bevond zich op minstens 1,5 onder het maaiveld.

4. Voor archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling en die niet in situ bewaard kunnen blijven; wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van deze zones?

N.v.t.

5. Wat is het kennispotentieel van de archeologische vindplaats met betrekking tot ontwikkeling van Gent en de ontwikkeling van middeleeuwse stedelijke kernen in het algemeen? Welke site-specifieke vraagstellingen kunnen geformuleerd worden bij een vervolgonderzoek?

Het aantreffen van een verstoven Romeins landschap is in kader van de stadsontwikkeling heel interessant te noemen. In combinatie met de resultaten van het onderzoek aan de Posteernestraat werpt dit een blik op het dynamische landschappelijke karakter van dit stadsdeel.

6. Zijn er voor de beantwoording van deze vraagstellingen natuurwetenschappelijke onderzoeken nodig? Zo ja, welk type staalnames zijn hiervoor noodzakelijk en in welke vermoedelijke hoeveelheid?

N.v.t.

7. Kunnen er -afgaand op de vondsten, de aard en de densiteit van de aangetroffen sporen tijdens het vooronderzoek en de kennis van gelijkaardige sites- uitspraken gedaan worden over de aard en de hoeveelheid vondstmateriaal die bij een vervolgonderzoek te verwachten valt? Zijn er specifieke methodologische aanbevelingen inzake de omgang met vondstmateriaal qua opgravingsmethode, sampling, conservatie,...

N.v.t.

8. Is er sprake van een grondwaterproblematiek en dienen er maatregelen inzake grondwater of stabiliteit genomen te worden bij een eventueel vervolgonderzoek?

N.v.t.

4.6. Besluit

Het uitgevoerde proefputtenonderzoek heeft een goed beeld kunnen werpen op de historische en archeologische ontwikkeling binnen de onderzoekslocatie aan de Maagdestraat.

Over het ganse terrein werd rond het midden van de 19de eeuw een ca. 1,5m dik grondpakket opgevoerd, om het binnengebied bouwrijp te maken. Onder deze recente gelaagdheid en een (laat-Romeins) stuifzandpakket werd een interessant oud en afgedekt 'landschap' aangetroffen. Er werden echter geen duidelijke bewoningssporen aangetroffen die de aanwezigheid van een archeologische site concreet konden aantonen. Voor de tussenliggende periode werden geen aanwijzingen voor occupatie opgetekend. Het aantreffen van de verstoven leeflagen, waarvan één duidelijk in de Romeins tijd was te plaatsen, is in kader van de stadsontwikkeling heel interessant te noemen. In combinatie met de resultaten van het onderzoek aan de Posternestraat werpt dit een blik op het dynamische landschappelijke karakter van dit stadsdeel.

Uit historische bronnen is geweten dat dit deel van Gent in de 13de eeuw bij de start werd gevoegd. Sporen die de aanwezigheid van de mens in dit gebied aantonen, werden niet aangetroffen, enkel een tweetal kuilen kan hiermee in verband worden gebracht. Ook van het vermeende *Slagveld*, waarvan op een aantal historische kaarten sprake, werden geen aanwijzingen aangetroffen. Daarnaast heeft de uit bronnen gekende brand van 1360 heeft geen aanwijsbare sporen nagelaten binnen de onderzoekslocatie.

Alhoewel er zich dus een archeologisch interessant landschap bevindt ter hoogte van het plangebied, adviseert BAAC bvba geen verder onderzoek. Het afgedekte oude niveau bevindt zich onder een metersdik pakket en zal bij de bouw van de toekomstige panden niet, tot minimaal (verspreide funderingspalen) worden geraakt. Ter hoogte van de nieuwbouw, zowel op het binnenterrein al aan de straatkanten, zal er daadwerkelijk grond worden afgegraven, maar de afgraving zal echter eerder minimaal zijn, aangezien er paalfundering voorzien is voor de nieuwe panden langs de Brand- en Maagdestraat en een volle funderingsplaat voor de assistentiewoningen op het binnenterrein

BAAC bvba adviseert m.a.w. geen verder archeologische onderzoek. Echter ijvert het niet voor een nominatie voor GGA-statuuut (*Gebieden waar Geen Archeologie wordt verwacht*), daar er op welbepaalde diepte wel nog archeologisch relevante resten aanwezig kunnen zijn.

5 Bibliografie

ARCHIEF KADASTER VAN DE GEMEENTE GENT (geraadpleegd 16/09/2015).

CADGIS –FOD Financiën 2015 [online], http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nl_BE .

CAPITEYN A., L. CHARLES & M-C LALEMAN, 2007, *Historische Atlas van Gent*, Amsterdam.

CENTRALE ARCHEOLOGISCHE INVENTARIS (CAI) 2015 [online],
<http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai/#>

COENE A. & DE RAEDT M., 2011: *Kaarten van Gent – Plannen voor Gent, 1534-2011*, Gent.

DECLERCK, G. & LALEMAN, M.C., 2010, Archeologie van de stedelijke ruimte, in: BOONE M. & DENECKERE G., *Gent. Stad van alle tijden*, Gent, p. 18-49.

DE GRUYSE J. & J. VANDEVELDE, Kleinvleeshuissteeg, Wolweverssite, In: *Stadsarcheologie, bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2, Gent, 2008, pp. 43-65.

DOV VLAANDEREN 2014a: Databank Ondergrond Vlaanderen [online],
<https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html>

GELAUDE F. 2010: *Waterbeheer in een middeleeuwse grootstad: stuwen en dammen te Gent (12-14de eeuw)*. Jaarboek Ecologische Geschiedenis, 33-52, Academie Press Gent.

GELAUDE F., 2010, *Rivierduinen en dekzanden*. Erfgoedmemo 44, Gent.

GEOPUNT VLAANDEREN 2014: *Kaart van Ferraris (1846-1854)* [online], <http://www.geopunt.be>

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring Gent V.Z.W. 22e jaargang nr. 1, 15 januari 1993

HAERENS, K., 1981, *Straatnamen van het oude Gent*.

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2015 [online]: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/>

LALEMAN M-C, D. LIEVOIS & P. RAVESCHOT, 1985, De stadsversterking bij de Zandpoort. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek, in: *Stadsarcheologie Gent*, jg. 9, nr. 2, pp 16-41.

LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., Wellingstraat 103, in: *Stadsarcheologie*, Gent, 1984, jg. 8 nr. 3, p. 18-39.

STOOPS, G., 2016a, *De Posteernepoort*. Erfgoedmemo 85, Gent.

STOOPS G., DE MULDER, G. & MIKKELSEN, J., 2016b, Een laag uit de late ijzertijd aan de Posteernestraat (Gent, prov. Oost-Vlaanderen, België). In: *LUNULA. Archaeologia protohistorica*, XXIV, 2016, p. 163-171.

STOOPS G., DE MULDER, G., BERKERS, M. & MIKKELSEN, J., 2017, De Posteernestraat: voor- en nageschiedenis van een doorgang in een middeleeuwse stadsmuur. In: DE GROOTE, K. & ERVYNCK A

(red.), *Gentse geschiedenissen ofte, nieuwe historiën uit de oudheid der stad en illustere plaatsen omtrent Gent*, Gent.

STORME, M. (dir.), ,2009, *De Coupure in Gent. Scheiding en verbinding*, Gent.

VANOVERBEKE R., VAN REMOORTER, O. en COX, L., 2016, *Van blekerij tot spinnerij. Archeologische opgraving aan de Burgstraat-Perkamentstraat te Gent. BAAC Vlaanderen rapport 100.*

VERMEIREN, G. & STEURBAUT, P, 2011, *Oude Houtlei 110 & Wellingstraat 1: Hotel Verhaegen-Lammens*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 5*, Gent, p. 37-40.

6 Bijlages

6.1. Lijsten

6.1.1. Sporenlijst

6.1.2. Vondstenlijst

6.1.3. Fotolijst

6.2. Kaartmateriaal

6.2.1. Overzicht werkputten

6.2.2. Detail werkputten 1.1 – 1.2 – 1.3

6.2.3. Detail werkputten 3 en 4

6.3. Digitale versie van het rapport, de bijlagen en het fotomateriaal

Bijlage 6.1.1 SporenlIJst**Gent Maagdestraat/SporenlIJst**

Spoor	WP	Vlak	Interpretatie	Vorm	Kleur	Inclusies	Hom/Het	Textuur	Spoorrelaties	opmerkingen	Datering	Vondst
1	1.2	1	kuil	onregelmatig	dobr-gr	hk/bst/aw/bot/	homo	zand	insteek net onderlaag 2 profiel 1	zandwinningskuil; relatief schone vulling; scherpe aflijning		
2	1.2	1	kuil	onregelmatig	dobr-gr	hk/bst/aw/bot/	homo	zand	insteek net onderlaag 2 profiel 1	zandwinningskuil; relatief schone vulling; scherpe aflijning		
3	3	1	laag/dagzoom	rond/onregelmatig	dogr-zwart	hk/bst/aw/licht humeus/ keitjes	homo	zand	op S4	Oud oppervlak/nazak in vlak 1	ME	V5-7
4	3	1	kuil	onregelmatig	ligr-ge	hk/VKL/handgevormd aw	hetero	zand		Kuil	IJZ?	
5	3	1	laag in profiel	onregelmatig	libr	hk-spik/Fe/Bst; onzuiverheden	homo	grof zand		stuifzandpakket; gelaagdheid	ME	
6	3	1	laag in profiel/MB	onregelmatig	witge	Fe	homo	fijn zand		MB		
7	3	1	laag in profiel/MB	onregelmatig	br	Fe	homo	grof zand		MB		
8	3	1	laag in profiel/MB	onregelmatig	or-ge	Fe	homo	grof zand		MB		
9	4	1	kuil?	onregelmatig	dobr-dobr	hk/bot	homo	grof zand			recent?	

Bijlage 6.1.2 Vondstenlijst**Gent Maagdestraat/Vondstenlijst**

Vondst	WP	Vlak	Spoor	Categorie	Context	Aanvullende info	Datum
1	1.1	1		aw/glas	aavl	19e	3/04/2017
2	1.1	1		aw	aavl		3/04/2017
3	1.2	1	S1	aw	aavl		3/04/2017
4	1.2	1	S2	aw	aavl	ME?	3/04/2017
5	3	1	S3/S4	aw	aavl		16/05/2017
6	3		S4	aw	afw	handgev	16/05/2017
7	3		S3	aw	afw	grijs AW	16/05/2017
8	3		S5	aw	afw	bst	16/05/2017

Bijlage 6.1.3 Fotolijst**Gent Maagdestraat/Fotolijst**

Foto	WP	Vlak	Beschrijving	richting	datum
DSCN0003	sfeer		uitgebroken kelder in de kapel		16/05/2017
DSCN0004	sfeer		uitgebroken kelder in de kapel		16/05/2017
DSCN0005	3	1	overzicht wp 3	Z	16/05/2017
DSCN0006	3	1	overzicht wp 3	ZW	16/05/2017
DSCN0007	3	1	overzicht wp 3	W	16/05/2017
DSCN0008	3	1	spoor 4	ZO	16/05/2017
DSCN0009	3	1	spoor 4	ZO	16/05/2017
DSCN0010	4	1	overzicht wp 4	N	16/05/2017
DSCN0011	4	1	overzicht wp 4	N	16/05/2017
DSCN0012	4	1	overzicht wp 4	N	16/05/2017
DSCN0013	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0014	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0015	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0016	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0017	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0018	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0019	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0020	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0021	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0022	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0023	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0024	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0025	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0026	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0027	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN0028	3	1	profiel	Z	16/05/2017
DSCN9998	sfeer		ontmantelde kapel buiten	NW	16/05/2017
DSCN9999	sfeer		ontmantelde kapel buiten	ZW	16/05/2017
DSCN4277	1.1	1	profiel	Z	3/04/2017
DSCN4278	1.1	1	profiel	Z	3/04/2017
DSCN4279	1.1	1	profiel	Z	3/04/2017
DSCN4280	sfeer		terrein bij aanvang prospectie	W	3/04/2017
DSCN4281	sfeer		terrein bij aanvang prospectie	W	3/04/2017
DSCN4282	sfeer		terrein bij aanvang prospectie	ZW	3/04/2017
DSCN4283			vrijgelegde kabelgoot	N	3/04/2017
DSCN4284			vrijgelegde kabelgoot	N	3/04/2017
DSCN4285	1.2	1	overzicht wp 1.2	N	3/04/2017
DSCN4286	1.2	1	overzicht wp 1.2	NO	3/04/2017
DSCN4287	1.2	1	overzicht wp 1.2	N	3/04/2017
DSCN4288	1.2	1	overzicht wp 1.2	N	3/04/2017
DSCN4289	1.3	1	overzicht wp 1.3	N	3/04/2017
DSCN4290	1.3	1	overzicht wp 1.3	N	3/04/2017
DSCN4291	1.3	1	overzicht wp 1.3	N	3/04/2017
DSCN4292	2	1	overzicht wp 2	Z	3/04/2017
DSCN4293	2	1	overzicht wp 2	Z	3/04/2017
DSCN4294	2	1	overzicht wp 2	Z	3/04/2017
DSCN4295	2	1	overzicht wp 2	Z	3/04/2017
DSCN4296	2	1	overzicht wp 2	Z	3/04/2017
DSCN4297	2	1	overzicht wp 2 en kabelgoot	Z	3/04/2017
DSCN4298	2	1	overzicht wp 2 en kabelgoot	Z	3/04/2017
DSCN4299	sfeer		terrein tijdens prospectie	ZO	3/04/2017
DSCN4300	sfeer		terrein tijdens prospectie	ZO	3/04/2017
DSCN4301	sfeer		terrein tijdens prospectie	ZW	3/04/2017
DSCN4302	sfeer		terrein tijdens prospectie	ZW	3/04/2017
DSCN4303	sfeer		terrein tijdens prospectie	ZW	3/04/2017
DSCN4304	sfeer		terrein tijdens prospectie	ZW	3/04/2017
DSCN4305	sfeer		terrein tijdens prospectie	W	3/04/2017